

Vlasi – život, običaji, magija

Autor: Jović Emina

O AUTORU:

Jović Emina je rođena 17.12.1988.godine.Osnovnu skolu završila je u Stamnici, a gimnaziju, društveno-jezickog smera, završila je u Pozarevcu.student je klasicne filologije u Gracu (Austrija). seminarSKI rad o vlasima radila je u IV razredu srednje skole.Rad ce uskoro biti objavljen i u casopisu za knjizevnost i kulturu "Branicevo" iz Pozarevca.

KO SU VLASI?

Narod koji svi smatraju nenarodom – to su Vlasi. To je narod koji živi u istočnoj Srbiji, koji govori srpski podjednako dobro kao i sami Srbi, ali koji je od strane Srba odbačen. Koliko puta smo samo čuli: “Ma to su Vlasi pusti ih” kao da je to narod bez ikakvog prava. Ljudi govore kako se Vlasi bave bajanjem, kako umeju da vraćaju i sl. i mnogi ne žele da imaju kontakt sa njima baš zbog toga. A ne znaju da bi im bio samo plus da poznaju i taj jezik, i tu kulturu; kulturu u kojoj preovladava kult magije, koja je veoma osobena i koja podseća na mnoge drevne kulture. Pogrešno je suditi nečemu što ne poznajemo, pre nego što saznamo bilo koju sitnicu.

Ja ću pokušati da vas makar malo upoznam sa tim narodom čiji je jedini greh, izgleda, to što su ostali verni tradiciji.

ISTORIJA I GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Pre nego što su Rimljani počeli još u II veku pre nove ere da osvajaju Balkan, (146. g. pre nove ere su Makedonija i Grčka već bile rimske provincije), na današnjim teritorijama istočne Srbije prostirale su se Moezija i Trakija čije je stanovništvo (mešana plemena) govorili nekom mešavinom azijsko-evropskog jezika, gde je bilo i pojmova iz latinskog i germanskog jezika. Severno, odvojena Dunavom, prostirala se Dakija. Tračani su narod indoevropskog porekla. Pretpostavlja se da već tokom neolita otpočinje formiranje Tračana (kulture Karanovo, Veselinovo, Marica, Gumelnica). Prvi pisani izvor u kome se spominje Trakija (tre – ke – wi – ja) jesu mikenske tablice ispisane linearnim pismom B (XIV – XIII vek pre nove ere). Najranije podatke o Trčanima daje Homer (VII veku pre nove ere). Po Ilijadi, Tračani su se u trojanskom ratu borili na strani Trojanaca, protiv Grka, a njihov najveći junak bio je Res. Rimljani polako ali sigurno osvajaju Trakiju i Moeziju, a 106. godine pre nove ere car Trajan osvaja celu Dakiju proslavivši se pobedom nad kraljem Decebalusom. Sprovodi se romanizacija stanovništva i uvodi se rimska kultura. Latinski jezik postaje osnovni jezik. 272. godine pod pritiskom i najezdom germanskih Gota, Rimljani i deo stanovništva napuštaju teritorije Dakije i naseljavaju se južno i istočno od Dunava (deo današnje Srbije i severna Bugarska). Ipak veliki deo stanovništva ostaje u Dakiji, Trakiji i Moeziji gde je ipak uspevalo da sačuva do današnjeg dana tradiciju, kulturu i jezik.

karta Balkanskog poluostrva (Dakija, Trakija i Moezija)

Doseljavanjem srpskih plemena i potisnuto najezdom Avara stanovništvo koje je bilo nastanjeno južno i istočno od Dunava i koje se uglavnom bavilo zemljoradnjom, napušta svoje obradivo zemljište i povlači se u brdovite predele širom Balkana, gde se, da bi

opstalo, dalje bavi stočarstvom. Srpska plemena nazivaju starosedeoce Vlasima koje i Grci takođe tako nazivaju, a predeo od Dunava pa sve do Karpata Grci nazivaju Vlaška.

Najranija pisana pomena o Vlasima su od grčkih istoričara, na primer Ane Komnene, kćeri vizantijskog cara Aleksisa. Ona je pisala u XII – XIII veku. Vlahe opširnije opisuje grčki (vizantijski) general Tzimisches u X veku. I Komnena i Tzimisches govore o velikoj i maloj Vlahiji (Megalovlahia, Microvlahia). Interesantno je da na svom jeziku, govoreći među sobom, Vlasi se nikada nisu zvali “Vlasi” nego su koristili neku varijantu “Romana”. Ne zna se sigurno odakle naziv “Vlah”. Ali je sigurno da su Ostrogoti i Vizigoti prošli i živeli na Balkanu od oko 200.godine do 500.godine naše ere. Pretpostavlja se da su oni dali starosedeocima Balkana naziv sličan “Welsch”-u. To znači “Rimljanin” (a ne stočar!). Postoji mišljenje da je ime “Vlah” izvedeno iz gotskog i originalno je značilo “stranac”, a kasnije “onaj koji se izražava na latinskom”. Kada su Sloveni (ne samo Srbi) stali preći Dunav ka jugu (početkom 580. godine naše ere) oni su najverovatnije preuzeli Ostrogotski naziv “Welsch” i promenili ga prema slovenskom sluhu na “Vlah”, “Valah” ili “Voloh”. Od oko 1200. godine svi narodi oko Vlačkih zona su prihvatili naziv sa korenom “Vlah” ili u slučaju Mađara “Olah”. Kada su Vlaške države osvojile nezavisnost (od Turaka, Mađara, Rusa), one su tražile da im se latinsko poreklo prizna nazivom Romania. Rumuni su to očigledno uspele, ali su nažalost zaboravili da su prvo bili Vlasi. Prve Vlaške kneževine se javljaju u XIII veku kada se veliki deo Vlaha oslobađa Mađarske okupacije. Pred kraj XVIII veka vlaški grad Moskopole (Voskopoje), u sadašnjoj Albaniji, ponosio se sa svoje 22 crkve, akademijom, štamparijom, i stanovništvom od oko 60.000. U to vreme su objavljeni i prvi vlaški rečnici, gramatike i bukvari. Međutim, 1788. godine Ali Paša Tepelena uništio je ovaj napredni vlaški grad. Do sredine XIX veka vlaške zajednice uspostavile su svoje škole i crkve i uživale su potpunu podršku vlasti. Komunistički režimi koji su kasnije došli na vlast širom Balkana, zatvorili su sve vlaške škole i ustanove. “Vlasi nisu Rimljani, niti Grci, a ni Turci dok Slovenima ponajmanje mogu pripadati. Vlasi su potomci Ilira koji su prostor Srbije naseljavali još u kameno doba”. Tvrdi Branislav-Bata Paunović, autor knjige ‘Vlasi kroz vekove’. “Između ova dva naroda postoje brojne istorijske sličnosti” – kaže Bratislav, rodom iz sela Bratinac kod Čuprije.”To je pre svega vlaška narodna nošnja, način sahranjivanja pokojnika, pronađene arheološke iskopine, način vlašskog života i običaja, vlaški jezik koji ima u sebi romanskih i slovenskih primesa ali je u suštini specifičan i svojstven samo Vlasima. Višegodišnjim istraživanjem došao sam do činjenice da su Vlasi narod koji je naseljavao Balkansko poluostrvo pre svih drugih naroda, drugi su se kasnije doselili na ovo područje. Uz to, Vlahe istorija nije zabeležila ni na jednom drugom mestu osim na Balkanu, u Srbiji i Rumuniji.” – dodaje.

Vlaška narodna nošnja iz Timočke krajine.
(Postoje nekoliko vrsta vlaških narodnih nošnja, a ova je jedna od njih.)

Paunović takođe smelo tvrdi da je vitez sveti Đorđe bio po rođenju Vlah, a služio je u rimskoj legiji kao vojnik, ubio je u okolini Golupca aždaju a tako ga je i crkva prihvatila kao sveca. I danas se o Đurđevdanu prinose jaganjci kao žrtve što je starodrevni vlaški običaj. Mnogi ljudi vlašskog porekla stekli su svetsku slavu. Među njima su porodica juvelira Bulgari, fudbalske zvezde Georgi Hadži i Ilija Najdovski, filmski režiser Dan Pita i

Ljubiša Georgievski, dramski pisac Branislav Nušić, pioniri balkanskog filma Milton i Jenaš Manaki, i Evangelie Zapa koji je pomogao osnivanju moderne Olimpijade.

DESET VLAŠKIH ZAPOVESTI

Vlasi imaju svojih deset božijih zapovesti prevedenih na svoj jezik. Publicista Bratislav Paunović tvrdi da su i pre dolaska Hrista Vlasi živeli načinom života koji Hristos i prpoveda, dakle mirnim i tihim životom, posvećeni sebi i svojim bližnjima, poštujući pre svega ljude bez obzira na njihova ideološka opredeljenja. Bojaznost od raznih grehova zauzimala je centralno mesto u načinu života davnašnjih Vlaha tako da i današnji potomci, u planinskim područjima istočne Srbije svesrdno poštuju roditelje, život u zajednici i preokupiranost porodicom.

Vlaške teritorije istočne Srbije

MAGIJA

U rečniku srpskog književnog i narodnog jezika piše da je magija “natprirodna, tajanstvena moć, čarolija, čudotvorstvo, veština vraćanja, bakanja”.

Magija je bitan pojam u vlaškom životu i običajima te joj stoga posvećujem posebnu pažnju. Sve ono u šta Vlasi veruju ima, na neki način, magijski karakter.

Bakanje je sastavni deo čaranja. Kao što se čini ne mogu izvesti bez bakanja, tako isto se ni bakanje ne izvodi bez čini (čaranja). Bakanji znači govoriti, časkati, fabulari, u cilju čaranja. I latinska reč fascinare (očarati, ureći) slična je, po svom značaju, toj našoj reči. Isti smisao imaju i latinske reči incantatio (čari, magije); cantus magici (bakanje čarobnjaka), carmen (čarobne izreke). Reč bakanje potekla je od korena bha, što znači govoriti, fabulari, u cilju čaranja. Od korena bha razvile su se kasnije i reči: bajka, bajukati, baju – baju (što znači uspavlivanje deteta u kolevcu pod pesmom). Obajati – znači omađijati nešto, tj. dati nečemu neku višu životodavnu silu ili moć. Otuda bakanje prelazi u čaranja, jer putem bakanja čarobnica “baca čini”, čara, tj. čini ono što drugi bez njenih moći nije u stanju. Bakanja se mogu razvrstati na ona koja se sprovode radi zdravlja, uspeha, ljubavi, skidanja čini i uroka. Gatati znači domišljati se kod nečeg nepoznatog, o tome što može biti. Reč gatanje potiče od sankritske (staroindiske) reči “gad” (gadami), što znači govoriti.

Dogovor sa Bogom i đavolom.

U vlaškom predanju ni đavo nije tako crn kao što ga predstavlja hrišćanska religija.

Odnosi čoveka, sveca i đavola u današnjoj vlaškoj magiji ostaci su paganske mitologije, u kojima dominira dualistički princip. Po njemu nema stvaranja bez sukoba suprotnosti. Kolika je moć magije Vlaha može se ilustrovati i starim narodnim predanjem koje je u knjizi "Naš narodni život" zabeležio Tihomir Đorđević. Ona kaže da je Bog posle stvaranja čoveka od zemlje poslao anđela u voćnjak da pronade Adama i izvadi mu rebro kako bi od njega stvorio ženu. Srete ga đavo i uze rebro da vidi kako je načinjeno. Anđeo se, međutim, strašno preplaši božje srdžbe, brzo iščupa đavolu rep i odnese ga Bogu umesto rebra. Pospan, Bog ne proveri šta je dobio već reče "Neka bude!" i tako od đavoljeg repa stvori ženu. Po vlaškoj tradiciji, kako konstatuje i dr Radenković, đavo se ne javlja kao neprijatelj ljudi.

Mitologija natprirodnih bića

Mitologija Vlaha zanimljiva je koliko i starogrčka, a bogatija je, jer je mit stvaran i od životinja, bilja, prirodnih pojava pa i od ljudi. Ona je u stalnoj nadgradnji jer se i danas beleže pojave novih kreacija. Kad se u kući rodi dete, kaže vlaško verovanje, odmah stižu i Suđenice, tri demona koje u prve tri večeri po rođenju bebe određuju sudbinu za ceo njen život. Starija sestra Suđenica, po verovanju Vlaha, prelja je, koja od srebrnkastih niti prede vlakna dugog ili kratkog života. Zato je i narod zamišlja kako sedi sa preslicom u rukama i prebira konce života i smrti ljudi. Ali time je posao određivanja sudbine tek započeo. Pređu treba sakupiti u sukalo, koje se kao čigra neprestano vrti. Zato srednja sestra pomaže da se pređa slaže kako je zamišljeno i time tačno predodređuje kako će ko u životu proći. I tek kada se niti spuste, najmlađa sestra ih preseče makazama i odredi kada će ko i kako umreti. Suđenice su milosrdne kad čovek u njih veruje, prizove ih i smatra da njihove odluke treba neprikosnoveno prihvatiti kao i tok života. Domaćinstva u istočnoj Srbiji to i danas pokazuju držeći u prva tri dana novorođenčevog života, upaljena svetla, a na stolu kolače i vino. Danas se u vlaškim krajevima ponude za sve tri suđenice daju u jednoj posudi. Pa kada ujutru zateknu nagrizenut kolačić (a svi se ukućani kunu da se nisu šegačili sa svojim najbližima) oni i ne znaju koja se poslužila. Ali imaju znak da su Ursitoare, kako Suđenice zovu na vlaškom, bile zadovoljne dok su određivale kob novorođenčeta. Po zapisima etnologa dr Slobodana Zečevića njima su nekad ostavljane po tri pogače premazane medom, čaše vina, kocke šećera i jedan dukat. Svejedno jesu li se Suđenice poslužile ili ne, obred se završavao tako što bi pogače, ukoliko je novorođenče muško, pojeli muškarci iz kuće, a ako je devojčica, odrasle žene. Zlato bi uvek ostajalo detetu i služilo bi po potrebi kao amajlija, a kasnije u životu kao beleg sa kojim radi vračara.

Bića koja određuju sudbinu

Sve tri Suđenice, tvrde Vlasi, liče jedna na drugu. Obučene su jednodavno, u duge bele haljine, koje mogu da simbolizuju i jedinstvo tela, duše i duha. Zli demoni, takođe bez deobe, odeveni su u crne odore. A čovek nasuprot tim dobrim i zlim silama, kao nesavršen, morao bi nositi odeću iz delova. Za malu decu preporučljivo je da to bude u znaku broja tri. Zato se za bebe, nejedinstvena ljudska bića sprema oprema koja sadrži samo kapicu, benkicu i čarapice. Sa zaštićenom glavom, telom i nogama novorođenče se izvodi pred ono što ni jedno ljudsko stvorenje ne može zaobići. Pred sud Ursiatora. Prislušivanje odluke Suđenica, dok određuje životni tok deteta, strogo je zabranjeno. Baš kao što je slučaj i kod rimskog sudbonosnog trojstva Parke ili helenskih mojri. I Čajkanović je zabeležio da je kazna za pronicanje u tajne htonskog sveta, smrt. Ali ako čovek slučajno čuje šta je dosuđeno detetu, proći će bez posledica čak i ukoliko tajnu otkrije detetovim roditeljima. Jer moć Suđenica je ogromna i ljudi ne mogu ni pod kojim uslovima da suspregnu njihove prvobitne odluke. Snagu njihovih predskazanja pokazuje i priča koja se često pominje u narodu. Ona govori o čoveku koji se zatekao u domu svojih prijatelja kada im se rodio sin. Čuo je odluku Suđenica da mladić na dan svoje svadbe padnu u dvorišni bunar i umre. Nakon više od dve decenije, čovek je ponovo došao u kuću svojih prijatelja i zakovao poklopac na bunaru. Mladić je međutim za vreme svog svadbenog veselja osetio iznenadnu bol, dogegao se do bunara i pao mrtav preko poklopca. Zato kod Vlaha i danas kada nekoga snađe neka nesreća ili neočekivana sreća, kažu: "Aša je ursat", što znači tako je suđeno. Ursiatore, te fatalne sudije, četvrtog dana po rođenju čoveka postaju oličenje milosnica. Imaju i moć da novorođenče zaštite od Babica, zlih demona i ne ustežu se da ih spreče da naškode majci i detetu. I tokom trudnoće i u prvih 40 dana po porođaju. Za razliku od

Sudenica, Babice su, kako ih zamišljaju Vlasi, odevene u crno. Crnih dugih raspletjenih kosa, šunjaju se po mraku. Koriste tamu da otmu nešto od bebinog rublja kako bi preko njega preuzeli svu vitalnu životnu energiju novorođenčeta. Pri tom su vrlo lakomne, jer je snaga te enegije revitalizujuća i kod svih demona na visokoj ceni.

Moći zloslutnih babica

Valjda se zato recept za zaštitu deteta od Babica očuvao i do danas. I to pravilo se bez izuzetaka strogo poštuje. Tako i najškolovanije majke u istočnoj Srbiji, (koje se inače glasno suprostavljaju sujeverju) bebin veš suše isključivo danju ili to čine uveče u zatvorenim lođama. Samo je razum modernog čoveka ovom verovanju našao drugi izgovor. Po njemu se razne bubice kojih u vazduhu ima leti, noću sjate na svetlu belu boju. Ali zašto se bebin veš krije i tokom dugih zimskih noći kada insekti spavaju, pitanje je na koje nema odgovora. Oni nešto iskreniji i bez predrasuda pred dubokim iskustvom tradicionalne svesti, poštuju običaje i tvrde da se Babicama teško staje na put. Ukoliko se u pomoć nisu pozvale Sudenice, koje su mogle da ih spreče na početku, radnje ovih demona teško se poništavaju. Preventiva kod Vlaha oduvek su bili: crveni končić, koji se bebi vezivao oko ruke, svetlo i glas. U sobi porodilje i bebe, uvek je gorela sveća ili slaba sijalica, a po potrebi dežurali su i drugi ukućani koji bi polušapatom davali na znanje da su prisebni i spremni na otpor zlu. Jedan od najrasprostranjenijih načina zaštite je ograđivanje konopljom. Ova biljka opasana oko kreveta na kome boravi majka sa bebeom, dovoljna je zaštita od Babica. Zle čini u tom slučaju rasteruje oporost konoplja. Sa druge strane Vlačke vračare za efikasnu zaštitu smatraju nešto nežniju varijantu, koja podrazumeva da se prvih šest nedelja oko dečije kolevke formira zaštitni magijski krug. Svake večeri uokolo se posipaju brašno i kapljice mleka i dok se ritual izvodi tri puta izgovara se: “Čim se dete hrani time se i brani.” Veliku moć u ovim prilikam, kažu Vlahinje, imaju i razne amajlije. Novorođenčetu se štrika poseban povoj od crvenog, belog i crnog konca. Crvenom bojom stvara se zaštitni štít, bela simbolizuje čistoću deteta i njegovu nevinost, a crna utvrđuje granicu između onog što je vračara probajala dok je štrikala ili svetila povoj i mogućnosti da se nešto u njenim ritualima promeni. Rasprostranjena je i verzija sa vencem, koji se pravi od crvenog konca, na kome je nanizan beli luk. Okačen u sobu gde borave, on tera Babice i pored bebe štiti majku čija je čistota duha nakon veličanstvenog čina rađanja, takođe vrlo primamljiva za demone. Još uvek je na snazi i ritual kupanja. Po verziji koju je zabeležio etnolog Vlahović veruje se da dete do 40 dana treba kupati po dva puta dnevno. U vodu u kojoj se dete kupa treba dodati neku kap “molitvice”, to jest vodice kojom je dete škropljeno u crkvi za vreme krštenja, srebrnjak i travke selena i bosiljka. Vračare nad vodom u koritu razmućuju živo jaje, uz bajalicu koja se, kažu, ne “čita” samo radi lepote dečije kože već i zbog snage duha koju jaje kao simbol začetog života prenosi na ljude. Metal je inače uz crvenu boju, beli luk i katran, vrlo jak zaštitnik od urokljivih zlih sila. U to, sem Vlaha, veruju još mnogi narodi naše civilizacije. Najdrastičnije mere u borbi protiv zla kod Vlaha su ipak bile metode skrivanja. Po tom nepisanom ali strogo poštovanom pravilu ni dete ni majka 40 dana nisu napuštale kuću. Taj broj kako je objasnila vračara Desanka Perić označava period kada je duša na putu. I ima ista svojstva bilo da se radi o umiranju ili rađanju. Zaboravljeni su, međutim, običaji simboličnog skrivanja, koje je zapisao dr Radenković. Ono podrazumeva provlačenje deteta ispod drške kotla ili kroz krug napravljen od veriga. Time je stvarana lažna slika da je dete otišlo na drugi svet. Ovo varanje demona, međutim, može, po kazivanju Vlaha, da ima kobne posledice, jer među višim silama može da se shvati i kao ritual sa stvarnom namerom. Zbog toga se čak i najveštije vlačke vračare suzdržavaju da ga izvode. Jedini koji se do danas nije očuvao u pozitivnom svetlu, (kako su ga tumačili stari) jeste ritual sa kravajčićima. U današnje vreme vračare preporučuju svakoj porodilji, koja im se obrati za pomoć, da zaborave na jedan star i, kako se smatralo, vrlo lep običaj primanja hlepčića, koji se u nekim krajevima naziva i kravaj. Jer kroz njega je, kažu one, moguće da zlo učini čak i jedna priučena vračka. Dovoljno je pri unošenju hlepčića u kuću novorođenčeta, ako se koja mrva istruni, da se to kasnije odrazi na detetovom telu. Ukoliko se pri mešanju kravaja doda malo kukuruznog brašna pridružiće se dete nekoj lošoj grupi ljudi. A najgore je kada se hlepčić ponese pa se vrati, jer to znači da se dete odvajava od srećnog braka ili poroda.

Javljanje Velike majke

Među demonima, u čije postojanje Vlasi veruju, čini se, postoji i određena hijerarhija. I u njoj (kako to već i priliči jednoj od retkih tradicija koja se zadržala na matrijahatu) vlada demon Muma Paduri – Velika majka. Muma Paduri pominje se jedino kod Vlaha. Oličava izuzetnu dobrotu i neizmerno zlo zajedno. Muma Paduri obožava žene, štiti ih po svaku cenu, a često je spremna da napakosti muškarcu koji na bilo koj način kinji njen voljeni pol. Muma Paduri je i sama čisto oličenje ženstvenosti. Po onome što o njenom liku, karakteru i ponašanju u svetu magije govori Desanka Perić, ovaj demon podseća na Lilit, Crni Mesec, koja savremena astrologija pre svega vezuje za psihoanalizu. Priče postoje o njih dve i slične su, iako se vekovima raspredaju u potpuno različitim kulturama. Lilit boravi u dubokim vodama, na dnu mora. Samo ponekad izroni na površinu, ometajući put brodovima, ili zaiskri na nebu, zračeći iz vasiona energiju, kojoj ne može odoleti ni jedno biće na Zemlji. Lilit tada unosi velike preokrete i novine u sve oblasti ljudskog delovanja, promene u građanskom moralu, emocionalnim stanjima i u načinu razmišljanja.

Lilit

Ona je, kaže legenda, prva Adamova žena, načinjena, kao i on, od zemlje, ali je braneći prava svog pola, koji jedini ima snagu da nastavi potomstvo, posle žučnih borbi sa mužem, napustila raj i odmetnula se u demone. Mit kaže da ona u svakoj prilici staje na stranu žena. Jedino joj smeta Eva. Ne zato što je u božjem i Adamovom srcu zauzela njeno mesto, već što je sebi dozvolila da postane oličenje podređene i ugnjetavane.

Lilit je dobila ime po hebrejki Lilah (noć) i njene osobine su, kao simbol svega što ne ulazi u šablon društvenih normi, pripisane iznenadnom astronomskom otkriću Crnog Meseca, koji je 21. septembra 1618. godine registrovao Pićol.

U svojim radovima o mitskim bićima istočne Srbije, dr Slobodan Zečević govori o sličnosti Muma Paduri sa helenskom boginjom šuma Artemidom, sestrom Apolonovom i kćeri Zevs i Lete. Nekadašnje posebne pomane Muma Paduri još uvek se više puta godišnje zakazuju pored rečica u Timočkoj krajini. Na njima se okupljaju isključivo žene, kako bi joj prinele jelo, piće i u njenu čast palile sveće. Sa sobom obavezno povedu devojčice i mlade devojke, govoreći im što su one o Muma Paduri na istim mestima nekada davno čule od svojih majki i baka. “Muma Paduri je kraljica noći. Ima dugu kosu i nokte. I velike grudi. Hoda naga naokolo i opsega uglavnom mlade loše momke. Ljuta je i opasna, ali će tebe, ako je prizoveš, uvek štititi. I kad budeš trudna i kada se porodiš čuvaće i tebe i tvoju bebu. Ona uvek pomaže ženama.” Vlahinje u to zaista duboko veruju. Vrlo često, dok putuju i sede u autobusu, može da se čuje kako nešto nerazgovetno mrmrljaju sebi u bradu. Onaj ko sedi na sedištu do njih u mnoštvu reči razazna da često pominju “Muma Paduri”.

Prizivanje demona

Ceo sistem ženstvenosti, koji je kod devojaka u vlaškoj tradiciji još uvek na visokoj ceni, zasniva se na prizivanju Muma Paduri. Ona pomaže da menstrualni ciklus dođe ranije, bude što kraći i bezbolniji. Zato žensko dete, kako je zapisao etnolog Petar Vlahović, svoju prvu

menstruaciju mora da prijavi odrasloj ženskoj osobi. Kasnije se automatski Muma Paduri stara i da ženska obličija budu skladna i dovoljno privlačna za muškarca. Brine se da se održi trudnoća, da porođaj bude lak i da ženu, koja je nekada skoro obavezno prelazila u muževljevu porodicu, tamo sačeka dužno poštovanje od svekra i svekrve. Muma Paduri brine i o plodnosti. Žena koja ne može da zatrudni, po vlaškoj tradiciji, treba da pojede drugi cvet od jabuke ili bagrema, ili da 40 noći uzastopno otključava crkvena vrata. Ali se kroz verovanje ipak najviše provlači vera u dejstvo čaja od trave “jarba Muma Paduri”. “Čista” žena (koja je pre toga izbegavala seksualne odnose) treba da, hodajući pored šumskog potoka nađe i sama ubere ovu travu. Dok je u potrazi za biljem koje, kažu, pomaže i kod nervnih bolesti, žena ne sme da izgovori ni jednu reč. Tek kada je nađe, uz određenu basmu i pomoć vračare, pravi napitak. Pa i kada ne želi da rađa, žena se ponovo obraća svojoj zaštitnici. Dok izgovara tradicionalnu formulu u posteljicu od poslednje trudnoće ona stavlja žar pa sve to ugasi pored groba nepoznate osobe. A etnolog Savetija Grbić zabeležila je i obred u kome se u posteljici ugasi samo onoliko užarka koliko godina žena poželi da napravi pauzu između dva porođaja. Devojka koja jednom uspostavi dobar kontakt sa Muma Paduri teško da će ikad biti ostavljena na cedilu, tvrde Vlahinje. I mada ovaj demon, koji se javlja isključivo u vlaškoj tradiciji, ne mari za muškarce, svojoj šticenici će pomoći i ukoliko ova rodi muško dete. Da bi se ostvario kontakt sa Muma Paduri, dovoljno je, priča se, da devojka u vreme punog meseca izađe napolje noseći u pojasu malo ogledalo. Bez svedoka, okrenuta ka svetlu, treba da se duboko zagleda u svoj lik sve do trenutka kada on počinje da nestaje pred njenim očima. Tako ona ulazi u svet duhova i prizivajući Muma Paduri izgovara ime određenog muškarca i želju u vezi s njim. U isto vreme pokušava da dočara njegov lik da bi se eventualno izbegla pogrešna identifikacija. Po iskustvu današnje mlađarije u Timočkoj krajini, ovaj metod mora da upali, a potpuna garancija u uspeh je priviđenje, kada se nakon dubokog prodora u nesvesno, u ogledalu umesto lika devojke pojavi lik željenog muškarca. Preporučuje se i obred sa prstenom skinut sa ruke preminule osobe. Kažu da je dovoljno kroz njega samo jednom pogledati odabranog muškarca pa da magična formula (“pomoz Muma Paduri da bude samo moj”) vrlo efikasno zarobi srce onoga za kojim devojka pati. Kada imaju ozbiljan problem, bez obzira na sopstvene, Vlahinje, u pomoć prizivaju i vračare. Ona se transformiše u nit koja vezuje Muma Paduri i devojku. Velika, Šumska majka, Muma Paduri živi, kako joj i ime kaže, u šumi. Na svetlosne livade izlazi u svojoj dugoj haljini i raspletene kose, da bi čula pozive vračara ili devojaka. Ali je njena moć transformacije često njenu božansku lepotu srozavala na izgled oronule babuskere. Najbliži saradnik Muma Paduri je Vodeni duh. Posebno leti, njih dvoje zajedno igraju i pevaju, a kada se opiju vrelim letnjim noćima, među smrtnicima čak biraju sebi ljubavnike i grupno orgijaju.

Muma Paduri

Po predanju Muma Paduri je imala muža Padurioul i ćerku Fata Paduri i Vlasi ih ovako zamišljaju:

Padurioul

Fata Paduri

Zamke Vodenog duha

Vodeni duh je kepec, visine do jednog metra. U potpunosti podseća na viziju Snežaninih patuljaka, jer ga krasi naduveni obrazi, duga brada do pojasa i crveni okrugao nos. Da ipak nije izašao iz sveta animiranog filma vidi se po njegovim ušima i nogama koje su kao kod koza, i po rogu na vrhu čela. Vodeni duhova ima tačno sto. Predvodi ih Tartor. Vlasi ga nazivaju starcem ili – al batrn. Ostali 99 su njegovi pomoćnici – aj miš. Tartor nosi bič, kojim kažnjava sebi potčinjene i hvata davljenike, odvlačeći ih na dno. Ali uz sebe uvek ima i bubanj kojim objavljuje novosti i priziva ih na njihovu godišnju slavu, koju narod naziva i Đavolji dan. Ljudi su ga se očigledno od vankada bojali, pa kako je za Vlahe karakteristično da nikad ne izgovaraju ime onoga čega se plaše, naziv Tartor je do danas skoro zaboravljen. Sada ga radije zovu drak, što znači đavo. Ime, međutim, nije promenilo verovanje. Još se priča da Tartor u svim vodama ima podzemni stakleni hram i da je svaki utopljenik njegova žrtva. Kažu da Tartor ukoliko svoju žrtvu i ne uzme odmah, pozove je tri puta tokom noći i ubrzo je za tri dana ponovo primami. Oni koji se pozivu ne odazovu izbegnu instrukcije gde i kada treba doći. A ima i drugih, doduše retkih, koji svojim mislima ili činovima uspeju da ga umilostive i ostanu živi. Takvi međutim, tvrde vlaške vračare, padaju pod njegovu vlast i još mu dugo služe. Njih često prati sreća koja se nekada prekida iznenadom tragedijom ili velikom štetom u kući. Vodeni duh, kao i Muma Paduri, može da menja oblik. Narod tvrdi da se on pojavljuje i kao dete koje plače. U tom obliku zovu ga Drak. Slučajni prolaznik koji ga sretne, želi da mu pomogne, ide za njim sve do prve vode i tamo se udavi. Vodeni duh je najaktivniji u julu. Stari Vlasi plašili su se i ogledanja u potok ili dužeg boravka na obali. Bezbednost od vode kod Vlaha osećaju samo oni koji su rođeni u subotu, jer se veruje da je to dan kada Tartor odmara i ljudi ga baš i ne zanimaju.

Gospodar vatre Zmeu

I dok je gospodarica zemlje Velika majka, Muma Paduri, a vode Tartor, vatrom vlada Zmaj ili Zmeu. On je pola životinja a pola čovek, koji leteći para vazduh i oko sebe baca varnice. On je magijska ptica, spava u planinama i šupljim bukvama. Zmaj je nastao od ribe ili zmije stare 40 godina, koju do tada nije ugledalo nijedno ljudsko oko. U zavisnosti da li je postao od mužjaka ili ženke, Zmaj i kao demon zadržava isti pol. U toku noći obilazi naselja i među ljudima traži partnera. Kada nađe ono što želi, momka ili devojku, ulazi u kuću i u momentu se transformiše u prelepu osobu suprotnog pola. Sa odabranim ljudskim bićem provodi strasnu ljubavnu noć. Pre odlaska ponovo postaje zmijolika ptica i kroz odžak ili prozor nestane u mraku, dok oko njega na sve strane lete iskricice. Mladi koji su sa Zmeuom u ljubavnom činu odmah se poznaju. Bledi su, iznureni i skoro da nikada ne opšte sa osobom suprotnog pola. Svoju tajnu međutim ne odaju nikome. Što iz straha da budu

kažnjeni ili izrugani a ponešto i zbog samih čari i lepota ljubavnih doživljaja. I danas se po zaseocima priča kako je neki mladi Vlah opštio sa Zmeuom. Zmaj bi uskakao kroz odžak, i u trenutku dok se spuštao u svoje tajno ljubavno gnezdo uzimao bi oblik mlade vitke devojke. Duga plava kosa sijala je natprirodnim sjajem, blede usko lice zračilo je nežnošću a zelene oči caklile su staršću. Mladić je bio lep i stasit. Sviđao se mnogim devojkaama u okolini. Ali iako je osećao da ta žena koja se ni od kuda stvori može biti ljudsko biće, zaljubio se. Mislio je samo na nju i bio je srećan isključivo u trenucima dok su bili zajedno. Veza je trajala godinama i kako je vreme prolazilo on se samo na nju usredsredio. Svaki sekund bez Zmeua predstavljalo je za njega kobne beskrajne sate. Patio je a ista osećanja, videlo se to, gajilo je i to natprirodno biće. Jedne noći tek što se u sobi svoje žrtve transformisao u lepu vilu, Zmeu je stavljen pred veliko iskušenje. Priznao je svom ljubavniku ko je, odakle dolazi i upoznao ga sa nekim tajnama tog potpuno drugačijeg a ljudima opet tako bliskog sveta. Nakon strasnih zagrljaja ponovo je morao da “obuče” svoju iskričavu kožu i ode. Kada je ostao sam mladić je shvatio: njegova želja da uz voljenu ženu svako veče zaspi i da se svako jutro probudi nikad neće moći da se ispuni. Bolu nije bilo leka pa je to primetila i mladićeva majka. Posumnjala je da njen sin pati zbog natprirodne ljubavne avanture. Već je godinama od bake slušala o mogućnosti da se u svaku odaju gde borave ljudi krišom uvuče Zmeu. Odlučila je da proveri i da preduzme ono o čemu se pričalo da jedino može prekinuti slične muke. Sačekala je sledeću noć i čim je kroz ključaonicu u zagrljaju svoga sina videla nagu devojku, koja se tren pre toga izvukla iz zmajske odore, upala je u sobu i ukrala košulju. Zmajski oklop ubacila je u vatru i spalila. Dok je na ognjištu koža lagano tinjala devojka je još uvek u naručju svog voljenog izdahnula, a potom i zauvek iščezla. Mladić svojoj majci nikada nije oprostio ovaj čin. Ubrzo je i sam umro od patnje i jakih duševnih bolova. A nakon toga celo je selo zadesilo veliko zlo. Prvo su kiše potopile tek niklu pšenicu, potom im je grad “obrao” kukuruz. A kada je došla zima, led je okovao sva stakla njihovih kuća i u selo doveo veliku bolest. Teška epidemija pokosila je pola žitelja. Među retkim koji su sve nedaće preživeli bila je mladićeva majka. Ostala je sama u kući. Molila se Bogu da je uzme ali joj želja još dugo nakon toga nije uslišena. U dugim večerima sedela je sama i tek se tokom njih prisetila da je prilikom odluke da spali Zmajevu kožu zaboravila na drugi deo priče koju joj je ispričala njena baka. Bila je to poruka da Zmeu još živi i ostavlja svoje potomke, jer sem nepravilne ljubavi od ljudi ne traži ništa. Čak šta više štiti ceo kraj u kojem obitava, i od zemljotresa i od poplava i od jakog vetra. Božanstva vazduha, vode i zemlje njegovi su prijatelji i nikada njemu – vatri ne bi naneli zlo.

Demoni bolesti – Šumilor

Vazduh je predstavljen u liku Šumirol. Šumirol ili Tetke, kako ih nazivaju na srpskom, je demon koji u liku tri starije žene u crnini nasrće na čoveka čitavog života. Čini to pre svega kroz razne bolesti, otimajući mu snagu, i tako jača poput gripa, boginja, kolere. Za sve vreme (pretpostavlja se da se radi o više stotina godina) Vlasi ove demone zovu jednostavno Šumirol, a Srbi u istočnoj Srbiji, (koji su takođe poverovali u njihovo posojanje i delovanje), jednostavno Tetke. Tačna imena ta tri demona nisu poznata. Neki etnolozi pominju Majku Duka kao prvu, najstariju i najmoćniju od njih. Ali se taj podatak ipak uzima sa rezervom, jer kako je već rečeno narod je od pamtiveka prezao da bi bilo kada izgovora imena onih koji čine zlo. Znači ukoliko se neko i seća imena tri Šumirol, to ipak nikada neće glasno izgovoriti. Priča se samo da je neka žena odavno, u sred noći, sreća tri Tetke u crnini. Uspaničena, sakrila se pod most. A one su se, gle slučaja, baš na njemu zadržale i nešto tračale. Prestravljena Vlahinja morala je da ih prisluškuje i tako je otkrila veliku tajnu. Čula je kako se Šumirol žale da je sudbina umanjila njihovu moć, jer je i protiv najopakijih bolesti koje one mogu izazvati ipak dala lek. To su biljke avramasja i krstanjasa. Trave koje inače prepoznaju samo najobdarenije vračare.

Vesele vile i ljute aljilje

Vlve su veoma vitke i visoke, obučene su u duge bele, ponekad, zelene haljine. Okićene su cvetnim vencem, kreću se u grupi i svakoga ko ih vidi omađijaju igrom i pesmom. Žive uglavnom u pećinama pa kad zatreba dovoljno je da im se pred ulaz u špilju donese votiv, pa da one skinu svaku bolest ili čini. Zato mnogi u istočnoj Srbiji i danas ostavljaju svoj

beleg pred ulazom u Rajkovu pećinu kod Majdanpeka, bacaju novčić u Zlotskoj pećini kraj Bora, ili proveravaju priču koju su mnogi zapisali da – Vlve kad su ljute vode međusobnu borbu na Crnom vrhu, planini kod Bora. Energija koja se tada izdvoji zapara vazduh. Blagi letnji povetarac prerasta u oluju, začas dotrče oblaci, sevaju munje i pucaju gromovi. I teško onom ko se u tim trenucima nađe među razbesnelim lepticama. To čine samo najhrabiji, muškarci omađijani njihovim šarmom i žene koje bi da preuzmu malo od njihovih moći. U pričama Timočke krajine ne pominje se mnogo slučajeva da Vlve ljudima donose tragične sudbine. Kažu žitelji Timočke krajine da Vlve ne diraju ljude. Čak im i pomažu. Posebnu ulogu u životu čoveka igrao je i vazduh i njegova najočitija pojava vetar. Za Vlahe vetar je imao snagu čišćenja ali i kretanja. Zato su se mnogi magijski obredi razvijali na tom principu. Vetrovi i vihori su u prvo vreme smatrani samo prebivalištem zlih duhova. Njihova jačina bila je dovoljna da rasturi seno, odnese krov s kuće, zaplaši konja i druge životinje. Fijukanje je uvek povezivano sa stravičnim jecajem unesrećenih mrtvih duša, koje nisu našle svoj novi svet ni konačište u njemu. Zato su se određenih dana u godini, u prethrišćanskom periodu, davali pomeni ovim stihijskim snagama. A sa uključenjem žitelja ovog kraja u hrišćanstvo, za te prilike slavili su se sveti Vartolomej i sveti Jelisej. U arhaično doba u vikor se zabadao nož, koji bi kasnije postajao krvav. A kad bi nastao kovitlac trebalo se skloniti i leći na zemlju jer je to bio znak da se u tom vetrovitom krugu bore đavoli i Ale, što bi za čoveka koji se umeša moglo biti pogubno. U istočnoj Srbiji smatra se da kovitlac drema na Crnom vrhu, planini kod Bora. Kada zaduva, kažu ovdašnji žitelji, probudila ga je borba Vlva i Ala. Šuštanje hrastovih šuma i visoke trave, koja se lomi pod vetrom, prikriva zvukove borbe a bela prašina štiti ovu divovsku bitku od ljudskih očiju. Kada im dosadi ta igrarija Vlve i Ale izlaze iz kovitlaca, pretvaraju se u svatove i tako mame slučajne prolaznike. Ko se prevari i pridruži im se, postane opsednut i zauvek je u njihovoj moći. Loš je znak i kada vetar ili kovitlac sa Crnog vrha, nekome odnese kapu. Predskazuje, kažu vračare, skorbu smrt.

Kočijaš Velikih kola Pakala

Vlaška kosmogonija pominje samo jedno verovanje o nastanku sveta koje kaže da je Bog stvorio Zemlju, ravnu, bez brda i dolina. Sunce i Mesec su slobodno mogli drugovati kao brat i sestra. Ali jednog dana Sunce predloži Luni (Mesecu) da se njih dvoje venčaju. Kako je stalno navaljivao, Luna na kraju reče Suncu da ide i pita Boga šta on o tome misli. Nakon dugog većanja među božjim skupštinarima nastala je velika svađa i netrpeljivost, i kaos pripreti do tada urednom svetu. Bog se naljuti pa uze Sunce i baci ga prema istoku a Lunu prema zapadu uz kletvu: “Istim putem nikad da ne idete, nikad zajedno da ne budete, da se nikad više ne vidite i nikada da ne razgovarate.” Zatim na Zemlji napravi brda i doline, stvori šume i planine, a među njima reke i jezera. Pored poznavanja sazvežđa i glavnih zvezda, Vlasi imaju i jednu astrološku figuru – Pakalu. Kočijaša Velikih kola, gospodara najčuvenijeg nebeskog sazvežđa. Ta kola, koja mora da vuku volovi, iskrivila su se, jer je upregnute životinje uplašio vuk lupu. Pakala se međutim samo smeškao usled ove tragedije i od tada su i Vlasi naučili da se prema nedaćama odnose sa strpljivim podsmehom. U njihovoj tradiciji mnogo je priča čiji je glavni junak Pakala. Vedar, optimista, moćan da se veselijem izbori protiv svake nedaće. Zato se simbolično sve šaljivdžije nazivaju njegovim imenom. Pakala ima glavnu ulogu i u pričama koje se graniče sa vulgarnošću. On je simbol neverovatnih seksualnih potencijala. Iako se može pretvoriti u bilo koje drugo biće ili se transformisati u ženu, Pakala uglavnom kada siđe na zemlju postaje snažan muškarac, koji između nogu ima “tri budže povezane crvenim, žutim i plavim koncem”. Dok ima strasne i nezaboravne ljubavne odnose sa ženama, Pakala u zavisnosti kojom budžom deluje, može osemeniti cara – crvenim koncem, kralja – žutim a oficira – plavim.

Ljudi sa vančulnim svojstvima

Etnolozi koji su dugi niz godina proučavali verovanje Vlaha jugoistočne Srbije tvrde da je njihova mitologija raznovrsnija od mnogih koje su svojom zanimljivošću preuzele primat, poput helenske, rimske ili egipatske. A opet, ona se ne može jednostavno svesti na i danas uvreženu podelu na vile i veštice, u kojima se oličavaju dobro i zlo. Vlaški mit barata demonima i božanstvima i smrtnim ljudima, koja su svoja natprirodna svojstva stekli za

života ili posle smrti. Prvi, Velika majka – Muma Paduri, Vodeni duh – Tartor i Zmaj – Zmeu su, sudeći po izjavama danas aktuelnih vračara, bića nastala iz arhaičnih verovanja u svemoć same prirode. Oni su potpuno prehrišćanskog karaktera. Njima uz rame stoje Suđenice – Ursiatore, gospodarice života i smrti, Šume – Tetke, demoni koji utiču na bolest i zdravlje ili tok života, i Vile – Vlve i Ale – Aljilji, koji mogu ali se baš i ne trude da se mešaju u život čoveka. Sa druge strane, ljudi sa natprirodnim svojstvima su bića čiji se broj stalno uvećava tokom vremena. To su vampiri, talason, čudotvorne bebe, vanbračno dete i bića vezana za verovanje o krštenim i nekrštenim danima.

Opasna bića iz nekrštenih dana

Mit kaže da nekršteni dani padaju u vreme od Božića do Bogojavljanja. Tih 12 dana zemlja je posebno “otvorena” za duše mrtvih, koje izlaze iz svojih podzemnih svetova i borave u ovome. Prodiru iz duboke tmine i obično se nastane na kućnom pragu ili do vratku živih, a ponekad i na samom krovu njihovih kuća ili u dvorišnim bunarima. Zato je i dobro, tvrdi narod, da se pre izlaska iz doma, polaska na putovanje, pre umivanja ili pijenja vode, svako jutro u ovom periodu očita molitva ili da se nekom bajalicom odvrte zle sile.

U suprotnom ljudi padaju pod uticaj raznih bića. Dejavuju pre prvih petlova pa u vreme nekrštenih dana nije preporučljivo putovati noću. Nekršteni dani nisu pogodni ni za rađanje niti za umiranje. Mrtve ni nakon 40 dana ne primaju na onaj svet, deca začeta u vreme od Božića do Bogojavljanja mogu postati živi vampiri a rođeni za nekrštenih dana bolesni su i slabašni. Misli se da svi takvi ljudi ubrzo i povampire.

Posebno je opasno ako u ovom periodu umre nekršteno dete, koje za života obredom krštenja nije steklo svoje mesto u ljudskoj zajednici. Kako nisu ni ovde ni tamo, nekršteni lutaju između, nevidljivi su i uglavnom se samo čuju. I to kako ječe, plaču, dreče. Među Vlasima vlada mistična bojazan da bi se ovakva deca mogla osvetiti zbog ovog propusta odraslih pa da u vreme nekrštenih dana nanose pakost malim bebama, koje su imale više sreće i pažnje zajednice i roditelja, nego oni. Odbrana od mrtvorodene dece u vreme nekrštenih dana kod Vlaha je prvenstveno obred njihovog sahranjivanja. Pri iznošenju iz kuće za pokojnikom treba izbaciti svu vodu. A opreznost se mora pokazati i dok povorka prolazi pored potoka ili bunara, kako se duša preminulog ne bi negde usput sakrila. Nekrštena deca ne smeju biti ukopana na postojećim “regularnim” grobljima. Ona dobijaju svoj posmrtni ritual na sahrani, baš kao i drugi koji su preminuli neprirodnom smrću i samoubice. Ali ne i mesto na groblju, inače rezervisano samo za članove određene krštene zajednice. Jer bio bi to veliki rizik da se nečiste sile dovedu na ovaj svet.

Moći vanbračnog deteta

Vlasi očigledno misle da deca uopšte imaju velike moći. Među svim demonima koji nastaju od ljudi Vlasi za najjače smatraju dete rođeno van braka. Za razliku od drugih sredina gde se mališanu, kojem se ne zna otac, odmah pridoda oznaka “kopile”, kod Vlaha su vanbračna deca nešto vrlo blisko polubožanstvu. Deca rođena u braku, misle Vlasi, dužnost su i obaveza. A vanbračno dete je usud. Uglavnom začeto u žarkoj ljubavi i strasti. Zato i danas Vlahinje obdarene da leče i proriču preporučuju da se noktić ili pramen kose vanbračnog deteta uvek nosi sa sobom kao amajlija, a da se njegovo ime priziva u nevolji, naročito protiv opsena od bezobličnih stvorova kakvi su Vodeni duh ili Zmaj. Još jedno zanimljivo verovanje Vlaha je i mogućnost rođenja čudotvornih beba. Za njihovu sudbinu odgovorne su Ursiatore i Babice – dobro i zlo iz sveta natprirodnih bića.

Čudotvorne bebe

Tradicija u istočnoj Srbiji kaže da je dete sve dok se nalazi u majčinoj utrobi, anđeo. Ljudski lik dobija tek po rođenju. Ali ako na svet izađe obavijeno košuljicom koja ga je hranila u stomaku, to je znak da je novorođenče sa sobom na ovaj svet penelo i neka natprirodna svojstva. Dete koje se rodi u crvenoj košuljici donosi sreću sebi i okolini, ili ima urokljive oči iz kojih izbija unutrašnja moć. U suprotnom dete je povuklo svojstva veštice i mogućnost da menja oblike i u druga zla bića. Ali nezavisno od boje, deca rođena sa posteljicom, tvrde Vlasi, po pravilu su vidovita i ni jedna viša sila ne može da im naudi.

Pupčana vrpca dobro štiti i ušivena u dečju odeću ili stavljena u medaljon, od kog se niko ne valja odvajati. Čak i kad odrastu pupčana vrpca čuva ljude od svih malera i nesreća, veruju Vlasi. Ovako jaka vera u pupčanu vrpcu pravda se obrazloženjem da ona nosi umnogostručenu energiju. Na njoj su tri kapi krvi – jedna od majke, druga od oca i treća od samog novorođenčeta. Kada se one sasušu sa sobom ponesu svu moć ova tri života. Zato treba strogo paziti da se vrpca ne izgubi, jer će se tako izgubiti i čovekova dobra sreća. A tada će on nesrećan lutati, ne znajući šta će sa svojim životom. Menjaće poslove, žene, loše će se slagati sa svojim najbližima i biće usamljen. Nemir ga neće napustiti čak ni na drugom svetu. Jer spokojstvo preminulog se, po našim običajima, i na kraju overava tako što se on sahranjuje zajedno sa pupčanom vrpcom, s kojom je došao na ovaj svet. Verovanja, po kojima čak ni Suđenice ne mogu da utiču na sve okolnosti, niti da ih predvide, vezuju se za stav o usudu. A on kaže da za rođenje postoje srećni i nesrećni dani i da sudbina čoveka zavisi i od toga. Najbolje prolaze oni koji su rođeni u subotu i nedelju, jer imaju moć da upoznaju natprirodne sile i ovladaju njima.

Krštenje i vezivanje dece

Krštenje deteta kod Vlaha je događaj u životu čoveka koji je samo nešto malo manje bitan od rođenja i prvih 40 dana života. Krštenje se kod Vlaha izvodi nezavisno od hrišćanskog krštenja u crkvi, na koje pripadnici ovog naroda idu obavezno. Ali posle obreda kod sveštenika, koji garantuje da detetova duša neće nakon smrti lutati sa nekrštenima, te da mu se ime neće zatreti, jer je registrovano i pred ljudima i pred Bogom, izvodi se i tradicionalan obred. U njemu obavezno učestvuje i kum, koji detetu određuje ime i zadužen je da prati važan ritual prvog šišanja. Šuplji kolač koji on donosi stavlja se detetu na vrh glave. Kroz rupu oblog kolača provlači se po jedan pramen sa temena i čela deteta, iznad desnog pa potom i levog uha. Prilikom odsecanja pramenova javno se saopštava ime deteta koje su do tada znali samo kum i sveštenik. Po saznanjima Vlahovića ovaj kolač sa kosom se stavlja na jabuku i simbolično nastavlja tradiciju prinošenja žrtve precima, kojima se u kulturi vlaškog etnosa pridaje velika čast. Samo se kolač koristi kao zavet umrlima, dok detetova kosa služi za drugi deo rituala. Ona se lepi voskom od seće, zajedno sa crvenim končićem (kojim su premerena visina deteta i raširene ručice) i stavlja se zatim u flašu sa vodom. Nakon bakanja grančicom od bosiljka i gašenjem užarkom uglja, ta vodica daje se majci da njome sledeća tri dana prska dete, sebe i prostoriju u kojoj beba boravi. Kada se vodica istroši, pramen se vadi i detetu zavetuje kao amajlija, dok se flaša sa bosiljkom nosi na reku. I to treba da učini majka, jer kraj ovog višednevnog rituala je važan za otklanjanje mogućnosti da detetova duhovna energija tokom života bude “vezana” nečastivim silama ili moćima neke druge vračare. Majka treba da opkorači potok u suprotnom smeru od njegovog toka. Kada tri puta izgovori formulu kojom odvezuje svoje dete, baca flašu sebi iza leđa da zajedno sa vodom oteče i ono što je bilo zatvoreno u staklu. U nekim selima pramen kose koristi se i na drugačije načine. Kada se baci u polje želi se da dete bude rodno. Kad je ostavljeno pod drvetom sa crvenim plodovima treba da donese radost. Mnogi kosicu neopaženo pospu i u seoskom kolu, tokom neke svetkovine. Time se detetu u budućnosti obezbeđuje veselje. A ukoliko se kosa ostavi u školi ili nekoj visokoj ustanovi, po priči vračara, dete će tu raditi kada odraste. Kosa se prvi put šiša obavezno tokom neparanih godina života, u prvoj, trećoj ili petoj. Nakon toga se sa par dlačica izvrši neki od navedenih rituala, a drugi deo se sačuva u vosku ili se uvalja oko dukata. Tako upakovana kosa obično se ostavi na najvišu gredu kuće. Verovanje kaže da se time dete kada odraste zadržava u domaćinstvu. Obezbeđuje mu se dugotrajnost i stabilnost kao što je i sama kuća. U svakom slučaju, dok dete ne odraste (dok muškarac ne stasa za vojsku a devojka za udaju) kosa pod gredom obezbeđuje sreću i spokojstvo.

Bića zalutala između dva sveta

Muronj je vampir, čovek koji posle smrti nije našao mir zbog zla koje je činio, i zato oseća neodoljivu potrebu da deluje u materijalnom svetu. To uznemirava njegove bližnje, pa su vlaški običaji prepuni rituala kojima im se ukazuje pomoć da se oslobode greha, što su ga počinili za života, da vrate svoje dugove i umire svoju nemirnu dušu. Ali postoji i drugi mnogo češći i opasniji činovi vampirisanja. To su ljudi koji su umrli iznenada bez sveće, a njihovi najbliži im nisu posebnim pomanama i ritualima pomogli da na drugom svetu nađu

pravi put. Vampir postaje i onaj kojeg je, dok je mrtav ležao na odru, preskočila neka životinja (obično mačka) ili čovek. Opasnost postoji čak i ukoliko je preko pokojnika nešto preneto. Duša ovako preminulih ne odvaja se od tela. Ne odlazi na onaj svet već prvih 40 dana luta uzimajući čas svoj stari oblik, čas se transformiše u pticu ili neku drugu životinju. Noću dok svi spavaju ona pokušava da sazna šta joj se dešava. Besomučno juri ulicama, sedi na obližnjim raskršćima i niko ne može da dokuči iz kog pravca je došla i kojim bi putem trebalo da pođe. Preminuli zariju svoje glave u prozračne, već omlitavele ruke i dugo, šćućureni pored nekog šipražja razmišljaju. Obuzima ih prvo tuga, potom očaj a onda bes. Sudbina ih je stašno kaznila. Neki se nikada ne snađu a oni koji se dosete gde im je stari dom, vraćaju se u njega. Lupaju po prozorima, ulaze na tavane i sve škripuće i pucketa dok oni "hodaju".

Snaga živih zazidanih

Vlasi veruju u još jednu vrstu vampira, zvanog Talason. To je jedini vampir koga iskreno žele u svojoj blizini. Oni se, nažalost, zbog načina na koji je ovo natprirodno biće nastajalo, više ne umnožavaju. Postoje još samo oni zaostali iz prošlih vekova. Talasoni su demoni nastali od ljudi koji su živi zazidani u neku građevinu. Po priči Vlaha, ranije je to bila dobrotvorna žrtva. Stari ljudi, kada bi videli da smrt neumitno dolazi po njih, sami su terali svoje potomke da grade kuće u koje bi ih žive zazidali. Ubrzo posle toga čovek umire a njegova duša ne odlazi na onaj svet u klasičnom smislu, već ostaje večno bdijući nad građevinom i štiti nju i sve koji u njoj žive, od zla. Mit kaže da su takva zdanja zauvek zaštićena od bilo koje vrste nevolja kao i od drugih demona i natprirodnih stvorenja. Vlasi očigledno pate za Talasonom. Ali prilagođeni civilizaciji u kojoj žive ipak se odriču ove egzibicije. Umesto toga pribegavaju ritual sa senkama. Dok se udara temelj kuće najstariji ukućanin ostaje sve vreme na gradilištu. Menja svoj položaj prateći putanju sunca. I senka njegovog tela uvek je cela u vlažnom, tek izlivenom, betonu. Misli se da i to pomaže, posebno kada onaj koji je žrtvovao svoju senku umre.

Lov na veštice

Jedino verovanje za koje se, sem sporadičnih slučajeva, može reći da je iščezlo iz vlaške tradicije, jeste ono o nastajanju veštica. Narod kaže da je veštica žena koja se, služeći đavolu, naoružavala moćima i činila zlo gde god je stigla. U ponoć ona bi postajala nevidljiva i na metli letela okolo, dovodeći ljude u veliku nevolju, čineći štetu stoci i na imanjima. Zapis sačuvan u Timočkoj krajini iz 1811. godine kaže da je Karađorđe u Gurgusovac (današnji Knjaževac) poslao vojvodu Antonija Pljakića. Pljakić je u svom izveštaju napisao da je pohvatao sve tražene odmetnike. Ali se pohvalio i da je usred Gurgusovca ispekao jednu živu babu, jer je narod optužio da je veštica. Ovo je poslednji zapis koji svedoči o spaljivanju žena ovog kraja.

Rusaljke

U Dubokoj i Ševici u Zviždu svake godine o Duhovima padaju u zanos, u stanje zamiranja, u trans iz koga se dižu putem rituala jedne prastare religije. To su rusaljke (rusalje). Isto biva i na zavetini u Brnjici (blizu Golupca) u četvrtak i u Neresnici u nedelju posle Duhova. To su takozvane male rusaljke ("Rusalje miš"). Rusaljke znače praznik Duhova ali i samu padavicu (padanje u zanos, trans), koja po tvrdom uverenju svih seljaka ovog kraja posledica useljenja duhova, vila, koje na dan Duhova naiđu na žensku osobu i prouzrokuju njen pad, praćen čudnim jaukanjem. Uz strašni vrisak ("neljudski krik") i lelek ženska osoba se odjednom kao sveća padne na zemlju, biva potpuno besvesna za događaje kulta koji se oko nje odigravaju a organizam je ukočen, kao mrtav, jer ni najmanje ne reaguje na zabadanje lekarske igle ispod noktiju. Stanje je zaista čudno i u najvećoj meri zagonetno. Ne samo naši lekari, već i neki strani naučnici, kao doktor G. A. Kipers-Sonenberg iz Berlina, koji su ovde dolazili, nisu mogli ništa pozitivno da utvrde zbog čega dolazi do ovog padanja... Rusaljke (koje se u našim spomenicima pominju još u XIII veku) svakako su u dubokoj genetičkoj vezi sa prastarim verovanjem u zagrobni život. Možda su ovde poslednji tragovi vere u pripremeno nadahnuće iz kulta Kibebe, - velike majke bogova.

Naziv Rusaljka došao je izgleda od latnske reči rosa (ruža), jer se padanja dešavaju u doba kada je najcvetnije i najtravnije kada se i padalice ("Rusalke") polažu na zelenu travu najmanje na tri mesta uz vršenje kulta i zatim podižu "iz mrtvih"...

Vera Dubočana i Ševićana u zagrobni život zaista je velika što se vidi pri samom davanju "pomana" koje i jesu uvod kulta padanja u trans. Pomane (daće) počinju u 2 sata a padanje u zanos oko 5 sati po podne. Na crkvenom imanju, gde crkve nema a gde je prvi put podignuta zvonara stoje poređani stolovi sa raznim jelima, koje se daje za dušu umrlima. Tu su: kvasan hleb, ukrašen mnogobožackim znakom krsta i "zmijama"; pogača "azima" (od grčke reči, što znači presan hleb), proja, so, vino, rakija, pečenje, ofarbana jaja, koljivo i voštana sveća, savijena na kolut, koja stalno gori. Tu su neminovno i strukovi belog luka ("usturoj") koji rastura zle duhove... Čini se pomen mrtvim dušama i razgovori sa mrtvim dušama su veoma ozbiljni kao pred svetim pričešćem. Pojedine porodice dolaze na mesto zavetine i već unapred znaju da će neko njihovo dete pasti u zanos i žele da se to dogodi na svetom zemljištu, gde se kult padanja u zanos i vrši uz naročite magične radnje iz prastarih vremena. "Vlasi" (u samoj stvari među starosedecima ima mnogo "Kosovaca", što svedoči njihova gornja haljina, "doramče", ukrašena kolutima) su narod, koji provodi težak život, koji nam izgleda glup, ali koji je u stvari daleko bliži životu, istinskom životu, punom tajni, draži i zanosu. Kroz silnu veru iako dosta primitivnu, oni dokazuju da je njihov život osmišljen i da sa verom u zagrobni život čini jednu nerazlučnu i organsku celinu. Duboka je usled Zvižda. Ona je na domaku zlatonosnog Peka i pećine sa kojom je u vezi i legenda o kraljicama, puna čarobne mistike. Još je živo predanje o dvema kraljicama koje su se tu, pred pećinom pobile na dan Duhova, te je jedna pri smrtnom padu proklela Dubočane i rekla: "Da Bog da, kako ja ovde pala tako i svaki iz ovog mesta o ovom danu da pada!" Ispod pećine izvire Dubočka reka u kojoj se kao na Jordanu vrši lečenje i zapajanje rusaljki. Sa svoda pada po koja kap vode, ali na Biljni petak ("Vinjera bujedzor") sa jednog mesta kaplje kap po kap samo tog dana. Polja u Zviždu su puna klasja. I nije nikakvo čudo što o Duhovima u sevdahu karabaši i lautari jedino pevaju o mirisu sena i ljubavi ("d dragostja"), koja je ovde u vezi sa požudom i elegijom:

"Baće v'ntu prst face
Mja dus un miros
Miroase la florj d' f'n
D' la m'ndra mja d'n s'n..."

Duva vetar preko poljane
I nosi mi neki miris
Miriše mi na cveće iz sena
Od moje je drage iz nedara....

Čim je rusaljka strašno jauknula i pala, kao sveća, na zemlju, odmah je uhvate za ruke i čvrsto drže da se za vreme napada ne bi grurala i ubijala, jer je u stanju da čuda učini svojom iznenada velikom fizičkom snagom, koju je pod uticajem duhova dobila. Oči su joj zatvorene kao u mrtvacu a ruke grčevito stegnute u pesnice. Ponekad i pljuje na prisutne. Narod viče: "A luvato rusaljki!" – što znači: "Uzeli su je duhovi! Uđoše duhovi u nju!..."

Padanje u trans

Narod veruje da ih odvođe "vlve" t.j. vile. Njen pad se mahom naslućuje od njenih ukućana, koji je prate da joj pri padu budu od pomoći i nađu "kraljeve", "kraljice" i karabaša (gajdaša), koji će je povratiti u život, jer je ona već kao pravi mrtvac i u stanju anestezije, ni najmanje ne oseća ubode igle, koji joj se čine ispod noktiju na ruci. Kao da je 99% mrtva i samo 1% u životu. Posle pada rusaljke nađu se odmah tri muškarca. To su "tri kralja" ("trej krejičari"). Isto tako se nađu i "tri kraljice" ("trej krejice"). To su tri mlade, lepo obučene devojke. Njih šest se uhvate u kolo i u igri obilaze rusaljku, a karabaš, duvajući u mehove stalno svira čuvenu, prastaru i žalosnu melodiju rusalja ("k'nićiku d' kraj"), starajući se da je čarobnom moći muzike razbudi. Izmešani "kraljevi" i "kraljice" stalno cupkaju oko pale i time joj "bolest odigravaju". Prvi "kralj" ("al m'j mare krejičar") drži u rukama nož (nekada verovatno jatagan) sa belim lukom, pelinom i belom radom ("romanjica"). Nož je ovde svakako trag žrtvenog noža sa crnim koricama koji se pominje u starim spomenicima. Beli luk se uzima u nameri da se rasteraju zli duhovi. Prvi "kralj" je ovde najvažnije lice. On izvodi ceo ritual. Od njegove umešnosti zavisi i trajanje nesvesnog stanja, koje traje obično jedan sat. Oko rusaljke se obično vodi mističko kolo na tri, pet ili devet mesta, dok ne ustane. Njoj "kraljevi" i "kraljice" pevaju i izgovaraju mistične reči, kojima je cilj da je podignu sa zemlje, ali čiji je skriveni smisao prilično izgubljen u toku vekova. Tačan tekst reči koje spasavaju a koje su naši ispitivači uvek pogrešno zapisivali (zbog nepoznavanja rumunskog jezika) glasi:

"Op ša, jar aša!
Š 'nk' odate jar aša!
Aša b'la, jar aša!
Š' d'n gure ej!
Aša b'la eeej!"

U prevodu glasi:

"Op tako, opet tako!
Još jednom opet tako!
Tako bela opet tako,
I iz usta ej!
Tako bela eeej!"

Tim rečima se svakako želi da se rusaljka probudi iz besvesnog stanja i da još u stanju transa saopšti neku istinu s one strane groba. Tada je prvi "kralj" plaši nožem, zamahuje na nju strukom belog luka, pelina i bele rade i poziva je: "Ajde!". U stanju transa rusaljka kao da oseća stalni jecaj karabaševе čudne muzike, jer pokatkad kao da razvlači usne u osmeh. Kad se posle odigravanja na trećem mestu (ili na najdaljem devetom) već počinje po malo svest vraćati, onda prvi "kralj" sa mešavinom prežvakanog pelina i belog luka u ustima popraska po licu, ustima i očima, ona se usled jakog mirisa tog bilja još više osvesti. Tada je nose niz poljanu dubočkoj reci, koja se probija kroz selo kao zmija i koja je od crkvenog polja udaljena 60 – 70 koraka. Tu je opet obigravaju "umivaju" i zapajaju vodom koju prvi "kralj" zahvati iz reke i spušta niz korice noža (jatagana), i koju drugi "kralj" uzima u šake i njom tri puta popraska rusaljku. I za divno čudo, ona posle toga umorno otvara oči i oživljuje. Ali se ničega ne seća šta je s njom bilo ("amnezija"). Dubočka reka je kao Jordan. Ona zaista ima magijsko dejstvo. Pomoću njene vode se zaista povraćaju ponovo u svest padalice. Veliku misterioznu moć narod pripisuje i muzici karabaševoj. Jecaji karaba ("svirila") zaista imaju čarobnu moć. Ona tako obuzima dušu čovečiju da njena melodija dugo i dugo ostaje u njegovoj memoriji. Možda svečani i žalosni jecaji karaba izgledaju rusaljci u transu, ne kao neki prazni zvuci, već kao zvuci koji dolaze iz neke više sfere. Kao izlivi večite harmonije, kao glas Duhova. Stanje transa (zanosa) rusaljki kao da je zaista neposredno opštenje s Bogom. Narod veruje da melodija rusaljka: "K'nićiku d' kraj", svojom božanskom moći budi i u svest vraća: "Karabe razgovaraju sa duhovima!". I frula je čarobna a kamoli karabe. Dubočke rusalje su toliko stare, koliko i kolač sa mnogobožanskim znacima i svakako su u vezi sa prastarim kultom žrečeva iz Indije i Haldeje, kada je narod pomoću njene mudrosti (kastinske tajne) održavan u veri u zagrobu život. Za vreme transa i dubočke rusaljke su kao mrtve. Ni one ni najmanje ne reaguju na ubod igle. Naši lekari su ovu tajanstvenu pojavu, koja je neposredno metapsihičkog karaktera potpuno zanemarili.

Dr. Milorad Dragić je nešto dublje zašao u istraživanje. On smatra ovu pojavu, kao "pojavu kolektivne, etnički funkcionalne nervoze na religioznoj osnovi". I zaista, ovde je trans, van

svakog protivljenja, na religioznoj osnovi. Naše rusaljke, slično somnambulama, svojim duhovnim očima (jer su telesne mrtvački zatvorene) kao da vide ono što mi obični ne vidimo. Čuvene rusaljke dolaze u transu i do čudnog dara proricanja. Onu su obično više puta padale u zanos te su i odabrane za buduće vračare i čarobnice, jer su u stanju da u transu vide i govore sa mrtvima. Na taj način, rusalje su u vezi sa nekromanijom, koju dosad naši ispitivači nisu uočili. U dubočkom kultu postoje realni tragovi prastare nekromanije. Padanjem u zanos dubočke rusaljke su na ivici ovog i onog sveta i one nad ponorom svog života plaču i pominju mrtve rođake i poznanike i zapevaju za umrlom decom. Svojim govorom i ponašanjem one predstavljaju posrednike između živih ljudi i duša umrlih. Ova veza između padalica i umrlih predstavlja veliki interes za rodbinu i narod. Jer tada se oko padalice sakupi porodica umrlih predajući joj u ruke razne ponude (kolače i slično), koje ona u kontaktu sa dušama umrlih simbolično predaje umrlima. Okupljeni narod na zavetini ih rado i pažljivo sluša, jer tako saznaje mnoge stvari o njihovim pokojnicima na onom svetu. Duhovno uznemirenje kod njih počinje još od Spasovdana a naročito od četvrtka pred Duhove i one unapred znaju da će pasti u neispitani, misteriozni zanos. Šta više i roditelji slute, koje će im žensko dete iz kuće pasti. Mnoge padalice i danas odlaze u manastir Gornjak i Tumane i tu traže lek. Vredi spomuti da padanja više ima kada je toplo vreme. Jedna rusaljka je u zanosu na onome svetu videla mnoge neobučene i osuđuje njihove žive pretke jer za pomene ništa ne udeliše.

Za vreme samog transa neke rusaljke strašno i bolno jauču; neke pevaju i samo neke, koje su dugo godina padale u zanos proriču. Pojava rusaljki u Dubokoj je jedna veoma čudna i komplikovana duhovna pojava, na koju su tokom vekova delovali mnogi uticaji. Ona je čitav kult, na kome se još vide tragovi neke prastare religije. Možda je i strah od umrli dejsvovalo na stvaranje ovog kulta. Ona je u vezi sa sugestijom i autosugestijom, koju potencira i vera da se zbog ubijene kraljice greh mora iskajati. Padanje u zanos liči na epilepsiju. Liči i na histeriju, ali je ovde ukočenost i mrtvilo daleko veće. Zanos je orgijastičkog tipa, ima ekstaze. Pojava skrivene moći vidovitosti, proricanja i nekromanije dokazuju da je ovde u pitanju stvar metapsihičke prirode. Na osnovu neodoljive religije čini se u Dubokoj pomen mrtvima na čisto kulturnoj osnovi; rusaljke zatim padaju u trans da bi se ponovo vratile u ovaj svet, koji sa onim transcendentnim čini jednu nerazlučnu celinu.

GLASNICI ŽIVOTINJSKOG SVETA

Kukavičje suze

Iz životinjskog carstva vračare kao posebne saveznice svoje magije izdvajaju ptice. Kažu da njihov jezik može naučiti svako ko ih pažljivo sluša. Prepoznatljivo "kuku", svrstalo je kuakavicu u jednu od retkih vrsta koja u svim zemljama ima isto ime. Kod Vlaha kukavica ima vrlo visok rejting. Zbog toga je, kao ni rodu, nikad ne ubijaju.

"Ko zna da je čuje, mnogo će naučiti", kaže Desanka Perić i svoje znanje koja je dobila od tri Marije iz sna, prenosi ovako: "Onaj ko čuje kukavicu sa istoka požiće srećnu godinu, a kome kuknjava stiže sa zapada neka se malo presabere. Manje neka putuje i više nek' razmišlja." Iskustvo je poučilo Vlahe i da broj dana koliko kukavica kuka pre Đurđevdana i posle Petrovdana, označava lepu jesen, a ako se oglasi prerano, naslućuju hladnu zimu. Kuknjava iz ogoljene šume predskazuje glad, a iz razlistale rodnu i situ godinu

Legenda o nastajanju kukavice.

Vlasi se slažu sa drugim narodima pa poreklo kukavice takođe vezuju za veliko prokletstvo. Priču o tome zabeležio je Tihomir Đorđević. U Homolju je čuo da su devet sestara, nakon što im je jedini brat nestao, očajno kukajući zatražile od Boga da im da krila kako bi ga lakše našle. On im usliši želju i pretvori ih u ptice koje više nikad nisu prestale da kukaju. Valjda se zato još uvek po mnogim grobovima ovog prostora, često na drveni nadgrobni spomenik ili krst pred njim, urezuju crteži onoliko kukavica koliko sestara za umrlim žali. U nekim selima, na mestu gde je pokojniku sahranjena glava stavljaju statuu izrezbarenu od lučevog drveta koja simbolizuje pticu i čoveka glave naslonjene na nož. Ne retko na grobu se nađu i kukavičje suze, jer sem što jad i suze idu zajedno, veruje se da i sama ptica u periodu svog očajnog oglašavanja u stvari plače. Vlasi misle da njene suze liče

na sitna jajašca leptira i nalaze se na grani, poređana u krug. Onaj ko ih nađe u rukama ima neprocenjivi magijski artikal sa koji može da načini mnoga čuda. Vračare u istočnoj Srbiji koriste ih za razne napitke, koji pomažu kod dečije groznice. Ali i za bolji rast devojačkih kosa. Čarobno je čak i drvo sa kog kukavica peva pa poznate vračare ne prpuštaju priliku da sa njega otkinu neku grančicu i iskoriste je kasnije da njima ispune devojačke želje. Za one koji bi da proriču, preporučuje se da kada prvi put začuju glas kukavice desnom nogom prokopaju malo zemlje. Kada se uveče vrata kući treba da je zaviju u belu ili crvenu hartiju i tako ostave pod jastuk. Narodu se tako, zapisao je i Vuk S.Karadžić, dok je živeo na obalama Dunava, u snu pojavljivala budućnost. Vlasi misle da kukavica kad predskazuje smrt kuka sa dimnjaka te kuće i da je to opmena da se za savet treba obratiti nekoj vračari u blizini. Takva smrt, kažu, ne može biti suđena, jer je kukavica ne bi ni najavljivala.

Ptice zlosutnice

Među mnoštvo ptica, gavran je jedina za koju se tvrdi da je, isključivo, glasnik zla. Sam ga je Bog prokleo i perje načinio crnim, kada ga je, kaže i predanje, nakon potopa, iz svoje barke Noe poslao da nađe suhu zemlju, a on se tri dana nije vraćao. Zadržala ga je lešina kojoj nije odoleo dok je nije pojeo. U Petrovcu na Mlavi, na Blagovesti, kod crkve Vezilje, gavran je pred vrata spustio i crvenu čalmu. Dok se okupljeni svet pitao šta to može da znači u selo upadoše Turci. Crkvu su srušili a među masom napravili pokolj. Zato sve narodne pesme iz Timočke krajine zlo koje je u to vreme došlo sa Turcima personifikuju dolaskom gavrana. Verovanje kaže i da je loš znak kad gavran preleti selo a još gori kad se spusti na kuću. Puno gavrana puno nesreće. Osušena glava od gavrana skoro je neizostavni deo vešticijih laboratorija. So koja se kroz nju sipa i kasnije se po malo dozira u jelu, pojačava memoriju i imunitet. A krv od gavrana, pomešana u vinu, dobar je način da se neko odvikne od preteranih pijanki i bahatosti. Ni svraka a ni vrana ne uživaju ništa veću popularnost.

Kad petao zanemi a kokoš kukuriče

Dok su se ljudi takmičili ko će imati više koka verovalo se da u domaćinstvu nije poželjno imati više od jednog petla. Da bi kuća bila mirna i da napreduje. Tako bi malog petlića prodavali čim bi se izlegao. Ili što se još češće dešavalo on bi poslužio kao žrtva u magijske svrhe. Obično za potrebe muške potencije ili za nanošenje zla među braćom. Zato valjda narod Timočke krajine na selu i danas vraća da se iz jaja izležu samo kokoške, pa ih ne nasaduju ponedeljkom, utorkom i petkom. Ti dani spominju se kao muški pa ne vole, kažu, da rizikuju. Pevanje petlova vezano je za verovanje da na nebu postoji beli sveti petao kome se kad zapeva, svi petlovi sa zemlje odazovu. Tako petao peva odmah nakon ponoći, pred samu zoru i u svitanje. Ljudi su se dugo i bez časova orijentalisali uz njihovo javljanje. Od mraka pa do prvog petlovog poja ne valja izlaziti iz kuće, jer tada napolju tumaraju sva zla bića, vampiri, veštice, đavoli, karakondžule i bore se vile. Zato su naši preci sve petlove koji se oglašavaju van reda nazivali krivcima. Misli se da ih đavo prevari, kako bi ljude, pre zore izmamio napolje i opoganio ih. Pojanje petlova pre vremena smatra se zlim predskazanjem za kuću ili za celo selo. Kukurikanje u sumrak najavljuje bolest, oko deset uveče smrt, a pred ponoć zlo očekuje celo selo. Zato se takav pevac odmah žrtvuje sa magijski formulama da zlo koje je predskazao odnese sa sobom. Ponekad upali i blaži metod. Žene kod Boljevca, tako, kada zapaze da je petlova prirodna preciznost zakazala, uzmu malo vune, bace je u vatru i kažu: "Vi ste krivi, mi nismo." U okolini Bora iza kućnih vrata ostavljaju zapaljen ugljen, koji će spržiti svako zlo koje pokušava da uđe u kuću. Najjednostavniji metod je pomeriti se sa mesta i pomisliti: "Pomakoh se i umakoh." Manje sujeverni danas pojanje "krivca" tumače kao najavu promene vremena, naročito ukoliko mu i drugi petao otpeva. Kad zapeva u sumrak na kućnom pragu petao predskazuje goste. Okrenut prema ognjištu najavljuje prijatelja, a prema dvorištu, bilo kog posetioca ili iznenadni put. Kad kokoška prokukuriče, a to se, kažu Vlasi, dešava, pouzdan je znak za sve najcnije slutnje. Toj se kokoški odmah lomi šija. Nosi se kod seoske vračare koja raznim bajalicama pokušava da spreči zlo. Ona izvlači srce kokoške da bi ga nekuvanog okusio svaki član porodice. A njeno telo zakopa duboko u zemlji da istruli što pre i oslobodi joj crnu dušu. Ima međutim i onih koji se ne libe da žive kokošku koja imitira petla, odmah iznesu na pijacu, verujući da će tako zla slutnja odmah preći na drugoga. U

blažoj varijanti, tešili su se stari, onaj ko se prevari i kupi je, rizikuje da u toj kući žena gospodari nad mužem. Da bi bili sigurni o čemu se radi, danas takvoj kokoški treba skinuti pera sa glave i sačekati da nikne novo. Ako bude crno to je pouzdan znak nesreće koja je pododređena sudbinom. U tim slučajevima odmah se alarmira vračara. Ukoliko izniknu bela pera, koku samo treba odneti na raskrnicu i pustiti je da odluta.

Zmija i njena kraljevska kruna

Strah i poštovanje od pamtiveka su se mešali čoveku kad god bi pomislio na zmiju. U narodu se dugo izbegavalo da se zmija naziva svojim imenom ili rodnom. Mislilo se da onaj ko o njoj govori od nje može i da strada. Vlasi međutim veruju da je đavo, videvši kako Bog stvara svet i sam hteo da izumi kakvo stvorenje, ali se njegov neuspeh pretvorio u zmiju. I pored toga oni je poštuju kao čuvara porodične sreće. Pa i danas se na selu, kad zmija dođe na prag, misli da je to predznak velike sloge i plodnosti. Nju niko ne ubija i ona često u okolini izleže svoje mlade. Tako generacije zmija i ljudi žive zajedno. Zmije po verovanju Vlaha imaju svoje kraljice sa krunom na glavi. One se smenjuju na svakih hiljadu godina. Kraljica živi u šumi ali se može videti i kraj naselja. Krunu skida samo na dan svetog Petra i svetog Pavla. Zato tada gatare na određene izvore razapinju belu maramu, nadajući se da će, kad se napije čiste vode, zmija ostaviti svoju krunu koja donosi sreću i blagostanje. Mada za spravljanje važnih ljubavnih, lekovitih i razvezujućih čini, dobro služe i kost, sasušeni jezičak ili zmijska košuljica, koja simbolizuje večnu mladost i besmrtnost.

AVANTURE SA OPASNIM TRAVAMA

Vlasi se otrovnim biljem koriste veoma često. Najčešće je u upotrebi koren kukureka "jedinca", trave koja ima samo jedan list eventualno i jedan cvet. On mora biti iskopan u određeno doba dana i godine, uz poseban ritual, a Vlasi ga koriste na indentičan način na koji su to činili stari Rimljani. Ako se međutim zna da se Vlaško stanovništvo ovog kraja Srbije ni na kraju XX veka nije u celini opismenilo, onda bez dileme treba verovati da su se znanja o biljkama prenosila iskustveno na potomke. Obred čišćenja pomoću kukureka ili kako u istočnoj Srbiji kažu, spravljanjem napitka za izbacivanje otrova iz tela. Na prozoru u čaši ostave se tri korenčića kukureka. Voda se pije sve dok ne dovede do obilnog povraćanja što je, kažu stari dobro da se izbacni venin, otrov koji se nakupi u utrobi i "čoveku ne da ni da živi ni da mre". "Zatravljanje" je obred čija je osnova u malom rezu na nekom delu tela. Pod kožu se potom gurne tanak koren kukureka. Mesto se veže crvenim koncem i tako drži 24 časa. Vrlo brzo otekne i zagnoji. Curenje gnoja i sukrvice nastaje tek nakon deset dana ali željeni efekat, kada to radi osoba sa iskustvom, ne izostaje. Pospešuje čišćenje, mada su ljudi na ovaj ritual spremni i zarad drugih ciljeva. Tako su i mnogi muškarci u okolini Donjeg Milanovca sebi onesposobili po neki prst kako bi izbegli odsluženje vojnog roka. "Zatravljanje" se vrlo često može pretvoriti u pravu tragediju koja odnosi i ljudske živote. Zapisano je da korenom kukureka i lisnom drškom, žene same sebi izazivaju pobačaj. Usled čega redovno dolazi do sepse. Pri tom se "jedan deo kukurekovi heterzida resorbuje u krvi – dolazi do opšte intoksikacije i neizbežno do smrti. Žene koje srećom prežive ostaju sterilne i doživotni invalidi."

MAGIČNO DEJSTVO BELOG LUKA

Beli luk je vrlo uvažen u magiji Vlaha. Vlasi misle da beli luk i inače donosi dobro ukućanima, pa nanizane vence kače o desni ili levi dovratnik kuće. Sa leve strane on štiti od demona i donosi duhovni mir i sreću. Okačen sa desne strane venac belog luka štiti dom od eventualnih neprijatelja iz okoline, sprečava razmirice i svađe, a po nekim verovanjima, obezbeđuje i materijalno blagostanje. Venac obešen u štali štiti je životinje a u polju useve. Nošen u džepu, čen belog luka može sprečiti mučninu i nesvesticu, a uz druge dodatke njegovih eteričnih mirisa, vraćaju one koji padnu u trans, leče alkoholičare i epileptičare. Ako se nosi pod kapom beli luk otklanja migrenu. Izgnječeni beli luk i uvijen u gazu služio je za masažu čela protiv glavobolje, zajedno sa svinjskom mašću. Pomešan sa pelinom dezinfikuje i leči rane po koži. Kod bolnih menstruacija nekada su Vlahinje jele

ogromne količine belog luka i zapirale su se rastvorom od četiri kašike sirćeta na dva litara mlake vode. Istucan kad odstoji sa rakijom odličan je lek protiv gripa. Šuga se lečila mešavinom belog luka, plavog kamena i govedjeg loja, premazanom po telu. A mesta gde je opala kosa i danas se intezivno mažu istucanim belim lukom, koji je deset dana odstajao u komovici. Protiv proliva koristile su se obloge od ljuskica belog luka potopljenih u mlaku vodu.

BILJNI VENČIĆI VERNOSTI

U istočnoj Srbiji ljudi bilje beru uglavnom na praznike. U berbu idu na Đurđevdan, Spasovdan i Vidovdan. Na Svetog Jovan žene odlaze u polje, naberu Jovanovu travu, naprave od nje venac, donesu ga u kuću i kroz njega provlače decu da bi bila zdrava. Žene koje nemaju decu takođe se toga dana provuku kroz njega i kupaju se u reci da voda odnese urok, zlu sud ili bolest. Ukoliko se radi ženama koje prirodno pobacuju na dan svetog Jovana one nakon rituala posećuju žene po selu koje nose ime Stana ili Stanka. Venčić kod Vlaha je specifičnost i proslave jesenjeg praznika Preobraženja. Toga jutra se ustaje u cik zore, cveće među kojima su i bosiljak i cvet suncokreta, bere se u baštama žitelja čija imena označavaju milost ili dragost. Kada se Draganama, Milenama ili Slađanama oberu bašte, skupljene travke prežnjavaju se tri puta, a onda se plete venac. Kroz njega se odmah pogleda u sunce, koje se rađa, a kasnije se isti venčić koristi u kultu mrtvih i u ljubavnoj magiji. Misli se da devojka koja kroz venčić sa Preobraženja pogleda u momka koji joj se dopada, ima sve šanse da ga osvoji i sigurno će se udati za njega. Vlaška magija međutim poznaje i bilje koje se koristi kod nestašnih muškaraca.

OBREDNA MEDICINA VLAŠKIH VRAČARA

Crče puče ko dete ureče

Zle oči poznate su i vlaškoj tradiciji. Veruje se da postoje oni koji urokljivim pogledom mogu naneti mnogo nesreće i to uglavnom nesvesno. Kada ugledaju nešto lepo oni to nekontrolisano požele tako jako, da čak iako se njima prohtev ne ostvari, to drugome nestane pa makar mu i od samog Boga bilo dato. Najpodložniji uroku su mala deca ali i nezaštićeni odrasli. Urok se u porodici uviđa odmah kroz bezrazložnu napetost, koja se iznenada useli u njene članove. Neophodno je prvo utvrditi da li je uopšte u pitanju urok. To se radi gašenjem ugljena. A pokazuje se kada ugrevak pri gašenju padne na dno posude. Potom se traži krivac. Ne po imenu, nego odrednicima pola, srodstva ili komšijskih i poslovnih veza. Za tu priliku se prizivaju sve te kategorije a ugljen se baca u posudu sa vodom: “Pošao (ime) putem, stazom, poš’o drumom velikim, sa devedeset devet ala, sa urokom i uročicom, sa počudištem se na njemu sreću. Možda je ureknut od udate žene, možda je ureknut jer je dobar, jer nije dobar, jer je debeo jer nije debeo, jer je lep jer nije lep...” Tako se nadalje uvek uz isti opis, pominju različiti uročnici, muškarac, starci, mlade devojke i snažni momci. Ali i prirodne stihije, voda, zemlja, više sile... Kada se izgovori svojstvo ili ime urokljivog, ugljen pada na dno posude. Tek tada počinje ritual. U tom trenutku, međutim, više ne mogu pomoći crveni konac, beli luk i druga sredstva koja se inače koriste kao preventiva, pa se baje bosiljkom, tamjanom i grančicom od metle. “Doletela bela ptica iz belog mora i donela belo mleko u bele kljunice, pa pustila na beli kamen, crko puko beli kamen crko puko ko dete ureko, ako bude muško ispuklo mu mudo ako bude devojka otpala joj kosa sve joj se druge nasmejale”. Basmе su različite ali se obično završavaju jakom željom, ne da se onom ko je urekao vrati zlo, već da ga svi ismeju. Efikasan lek protiv uroka je basma koju znaju mnogi u Timočkoj krajini i koriste je za preventivu. Za vraćanje se pripremi voda koja se iz tikve baci na krov a potom se, dok se sa njega sliva, prihvati u sud u kome će se kasnije bajati. Vodi se dodaju bosiljak i tamjan i izgovara: “ Pošla (ime pacijenta) stazom, uroka uz put sreća. Ne smeji se ti (ime) jer će se ona nasmejati tebi. Ko je (ime) uročio svisnuo, ko je urekao prsnuo, oči prevrnuo. Ko je (ime) urekao, usekao o glavi mu bilo..... (Ime) osta svetla, čista, ko zvezda na nebu, ko rosa na zemlji, ko bosiljak u cvatu, (ime) u zdravlju da bude”. Bajalica protiv uroka. U desnu ruku uzme se britva u levu tamjan i dok se lagano dodiruju ponavlja se: “Crkni đavole, ti nemaš nož, ja imam tamjan i imam nož, tamjanom te kadim,

nožem te sečem, u vodi te gnječim. Voda se penuša a (kaže ime ime onog ko se brani od uroka), te više ne sluša. Ako ga je neko urekao, ako mu je neko presekao put, ako ga je neko omađijao ako je neko za njega ljut, više nema uroka, slobodan mu je put, odvezala sam mađiju niko više nije ljut. (Ime), ostaje čisto kao svet kad se kupa u sunčevom sjaju, (ime) ostaje čisto kao bistra voda izvorska, (ime) ostaje čist kao bosiljak u prolećnom gaju (ime) ostaje čist kao sveta Deva Marija nebeska...”

LjUBAVNA VLAŠKA MAGIJA

Ljubavna magija kod Vlaha je najrazvijenija, a romantične basme najbrojnije i, kažu, najdelotvornije. Najrasprostranjeni rekvizit u ovim ritualima je katanac. Simbol nečega što može zaključati i otključati, zarobiti i osloboditi. Tek iza njega slede med, kao bezopasno sredstvo koje lepi, užarci koji u magiji simbolišu ono što pali i bosiljak što svojim aromatičnim mirisima osvaja. Crveni ili beli konac, so, šećer i voda iz kuće obavezni su za indentifikaciju ličnosti u magiji a dodatci na svu tu hrpu naizgled besmisleno skupljenih predmeta, zavise od pojedinačnog problema. Često vračare zahtevaju i daščicu sa kućnog praga ukoliko se sumnja na prevaru supružnika, nož ako u svojim nadčulnim vizijama uvide da je razlog patnji osoba koja dolazi u kuću, srp ako se radi o osmišljenom uroku ili je nesrećnik žrtva naručene crne magije, pramen kose voljene osobe ako postoji obostrano interesovanje a nešto se među zaljubljenima ipak isprečilo, deo odeće kada se po narudžbini vezuje neko ko je daleko... Uz sve to idu i ceduljice sa nevešto ispisanim imenima onog ko poručuje ritual, i onoga koga se taj ritual dotiče. A po potrebi uz sve to idu i fotografije. U selima Timočke krajine i Homolja i danas sve vračare i proročice bave se ljubavnom magijom a svaka od njih zna veliki broj bajalica koje podstiču zaljubljene i trajno vezivanje. One najčešće spravljaju med u koji se dodaju latice suncokreta, belog nevena i listić zelenog i crvenog bosiljka, tamjan i komadić žara. Takva smesa meša se nožićem i vrbovom grančicom o koju su belim ili crvenim koncem uvezani struči bosiljka i metlice. Dok napitak mešaju izgovaraju stihove: “Slatki mede vodi me do (ime voljenog), ne daj mu da jede, ne daj mu da pije, ne daj mu da spava, ne daj mu da misli, nek’ ne može bez mene. Nek’ se ugrije kao vatra, nek se usija kao žar, dok ne dođe do mene da vidi moje oči, da vidi moje usne, da vidi moje telo. I kako se lepi testo za ruke, kako se lepi čičak za vunu, kako se lepi pčela za cvet, nek’ se (ime voljenog) prilepi za mene i kako dete bez majke ne može i kako čovek bez vode ne može i kako cvet bez pčele ne može nek (ime voljenog) bez mene ne može”. Med je začaran i kada se sa malo vode zagreje, prebaje tri puta uz tamjan i grančicu bosiljka i uz pomoć svete Deve Marije (koja se obično priziva) daje se nesrećnoj osobi. Ona ga koristi kada dodiruje onog koga voli. Pipka ga lepljivim prstima po kosi i odeći tako da se on “za nju zalepi”. Umesto meda može se koristiti šećer. I bajalice se tada razlikuju pa uz ritual idu stihovi: “kako vatra i hrana privlače ljude, kako ih privlače šećer, med i hleb, tako nek (ime) privlačna bude, njen glas, njeno telo, njen stas. Kako ljudi bez šećera, meda i hleba ne mogu tako da bez (ime) ne može (ime osobe koja se začarava), bez njenog glasa, bez njenog tela, bez njenog stasa”....

Pamet mu uzeli, omađijali ga

Nešto složeniji ljubavni rituali izvode se u pripodi gde vračara traži pomoć nekog, po savetu višeg bića. U svitanje vračara ode na čistu vodu, na potočić koji teče u pravcu istok-zapad i opkorači ga tako da izgleda kao da ga zauzdava. Potom počinje da baje pračkajući strukom bosiljka po reci. Pravi pauze da bi preko teglice sa medom prskala kapljice vode. Med se kasnije daje osobi koja treba da privuče neku drugu. U velikoj bajalica koja se izgovara u ovom najjednostavnijem i svakom dostupnom obredu, štrče prelepi stihovi koji kažu: “Stavila mi na glavu mesec sjajni, na prsa blještavo sunce, na ramena dve zvezde Danice, na leđa ružu prekasnu, po naručju i bedrima sitne perlice, da ceo svet gleda u njih, a sa još većim žarom (ime onog koji se privlači), da mu ne daju mira, ni kad leži, ni kad spava, ni kad priča, dok meni ne dodje da sebi srcu olakša...” Jače ljubavne čini bacaju se bajanjem u sobi sa metlom. Vračara tri puta baje dok mete po kući. Sakupljeno đubre iznosila bi napolje i baca ga u onom pravcu gde osoba koja se privlači živi. Prekrsti se tri puta i ponavlja basmu: “Ne metem slamu, ne metem đubre već metem sve mraviće, već metem sve stenice. Metlom ih pomeh, po (ime) poslah. Kad na njega naidete da mi ga bockate, podbadate, meni da ga otpravite. Mira nigde da nema, ni sa kim da ne prozbori

dok se meni ne pojavi.” Mišljenje mnogih koji su oprobali vlašku ljubavnu magiju je da najveću moć imaju čini bačene preko planete Venere ili kako je u ovom kraju zovu zvezde Danice ili Večernjače. Ritual izvodi vračara, a potom u njegove tajne uvodi i osobu koja je naručila čini. Ova varijanta zahteva moć jake koncentracije, bez skidanja pogleda sa zvezde i bez dozvole da neko, i za sekund, prekine ritual. Po tri puta treba izgovoriti reči: “Tražim do ludila u mene zaljubljenog sina (ime voljenog). Pamet sam mu uzela, omađijala sam ga. Mir sam mu uzela, omađijala sam ga. Srce sam mu uzela, omađijala sam ga. Kada spava da ne spava, kada jede da ne jede, kada pije da ne pije, dok mene (ime) ne vidi da se ne smiri”.

Otimanje muške moći

Muškarci u velikom broju veruju da njihova polna snaga može da zavisi od ćudljivosti žena. Zorica Divac je radila obimna istraživanja na ovu temu. “Simptomi impotencije po kazivanju naroda su vezanost muškarca da ne može ni sa jednom ženom ili da ne može sa određenim ženama. Sem polne nemoći muškaras se oseća loše, napuštaju ga snaga i volja da se bori pa može i da umre... U ovako tešku situaciju muškarca dovodi žena koja uz pomoć vračare baca čini i (zbog posesivnosti, strašne ljubomore ili osvete) vezuju svog muškarca ili ljubavnika”, piše Zorica Divac i navodi reči jedne svoje sagovornice iz Gamzigradske banje kod Zaječara. Postoje i primeri kada žena vezuje svog muža da bi dobila slobodu za raznovrsniji ljubavni život. I to obično obave vlaške vračare koje za razliku od drugih, ovu vrstu čini ne nazivaju crnomagijskim. One ne boluju od takvih predrasuda jer smatraju sebe pozvanim da pomognu svakome ko im se obrati za pomoć. Svoje psihičke moći Vlahinje za ove potrebe upotpunjuju raznim korisnim rekvizitima poput konca, igle, biljaka, ljudske krvi, pepela, balege. Bitni brojevi u bajalicama koje izgovaraju dok vračaju su trojka, simbol seksa, sedmica, broj ljubavi, i devetka, kontakt sa višim zlim silama. Od boja se koriste crna, koja upija, i crvena, koja ograničava upad pozitivne i negativne energije. Izbegavaju samo zelenu boju koja oslobađa. Najjače dejstvo među rekvizitima za izazivnje impotencije imaju predmeti uzeti sa pokojnika. To su maramica na kojoj se sakupljala izlučina iz usta umrlog u periodu između smrti i ukopa, prsten sa njegove ruke, igla i konac. Vračare se ušunjaju i neprimetno u odelo umirućeg zabodu špenadlu. Vade je kada bolesnik umre i još dugo nakon toga koriste je za obrede. Ženi koja bi da veže ljubavnika vračara da iglu i ova treba da svog dragana bocne u stražnjicu. To treba da učini u trenutku orgazma kada on tu bol neće osetiti. Vrlo je rasprostranjen i ritual vezivanja pomoću sperme i kućine od prolećne konoplje. Odmah nakon odnosa kućinom se zahvati malo sperme. Od nje se uplete konac petnaestak santimetara dug i na njega se uvezuje devet čvorova dok se izgovara bajalica: “Ne vezujem konac već vezujem (ime voljenog), vezujem mu pamet, vezujem mu razum, vezujem mu misli, vezujem mu vene... Ako drugoj bude pošao da mu mozak zastane, vene da mu se stegnu, penis da mu splasne, da ga mošnice zabole”. Uvežen konac uvuče se u pripremljenu cevastu grančice zove, oba kraja zatvori se ovčijom balegom, a ceo beleg se sakrije pod trem da istruli. Ova i slične bajalice šalju se potom preko “devet međa, devet brda i devet voda”, beleg nestane i teško je očekivati uspeh u razvezivanju zatočenog muškarca. Najupornije vračare traže pomoć od svete Deve Marije.

Opsedanje na daljinu

Vlaška magija vezuje i na daljinu. Vezanost i opsesiju muškarac može da doživi u koliko je bio žrtva vrlo zanimljivog magijskog rituala sa menstrualnom krvlju. Kako su zapisali neki lekari obično žena sa kojom muškarac ima izvanredan seksualni odnos ga pogleda dok spava, kroz prsten zamočen menstrualnom krvlju. Ili im se par kapi te krvi umeša u neki napitak ili čaj. Slične čini mogu se raditi sa delovima odeće, ali tada muškarac oseća stalnu potrebu za određenom ženom.

Prizivanje zlih demona ljubavi

Vlaška magija raspolaže sa mnogo opakim činima da ih neki zovu crnomagijskim. Čini se bacaju sa devet raznih vrsta cveća i sa konjskom potkovicom. U gluvo doba noći vračara čutke dolazi na odabrano mesto i pali ritualnu vatru. Ona mora goreti na zemlji, okružena

kamenjem. Potpaljuje se od grančica bosiljka, a suvarci koji će do jutra goreti mogu se prikupiti iz obližnje šume. Kada pripremljena sedne kraj ritualnog ognjišta vračara uzima potkovicu i kali je dok izgovara bajalice. Sav dim koji se izdvaja usmerava se ka obešenom cveću. Bajanje ne prestaje dok se svaka latica, pripremljena za obred, ne navlaži, a potom i osuši. Kada je nanizano cveće dovoljno suvo da od njega može napraviti prah, a vračara u stanju polu transa od udahnutih dimova i opojnih mirisa, počinje drugi čin ritualnog monologa u kome vračara menjajući dramatično boju glasa glumi i vodi dijalog sa silom koju je prethodnim bakanjem prizvala. "Gvožđe iskovano!" uzvikne ona i potom još agresivnije odgovara: "Nisam gvožđe iskovano nego đavo zarobljen". Pa nastavlja: "Ako si đavo zarobljen da izađeš na suvo i odeš gde te šaljem. U srce (ime devojke) da se uvučeš. Da (ime) tražiš od grada do grada, od sela do sela, od kuće do kuće, od posla do posla, od puta do puta, od kreveta do kreveta, od stola do stola, a sa stola skoči u kašiku iz kašike (ime) u stomak. Potraži je ognjenim bičem, išibaj i poteraj meni da ne može stajati, da ne može sesti, da ne može spavati, da ne može jesti, da nema mira u svojoj kući dok do (ime onoga za koga se vraća) ne dođe. Očima će gledati, ustima govoriti, drugog neće naći", tu pravi pauzu a onda dodaje: "A ja ću ti dati za doručak jednu kokoš, za ručak jednu kokoš, za večeru jednu kokoš i punu tikvu vina". Vračara kasnije žrtvuje kokoške, ali čim završi ovaj verbalni deo rituala pokupi obajanu i izmrvljenu travu u teglicu i da je onome ko je magiju naručio sa uputstvom da je tajno doturi do osobe kome su čini namenjene. Po pravilima kada baja vračara mora da bude naga do pojasa i sama. Vlaška ljubavna magija nudi i lek za one koji u životu ne mogu da nađu dosuđenu osobu pa stalno pate sigurni da su na ovom svetu najnesrećniji.

MEĐUSOBNA BORBA VRAČARA

U etnološkoj literaturi zabeležen je jedan ritual – ljubavne čini sa đavolima. Vračara u gluvo doba noći izlazi na reku. Lagano se svlači, rasplete kosu i pored sebe postavi devet kolačića umešenih i ispečenih kao obruči. Uz njih složi zobnicu od kozje dlake i jedan štap. Zagazivši u reku ona nabroji sve što od ritualnih rekvizita nosi sa sobom, zato leskovim štapom pljusne po vodi i počne bakanje: "Koliko kapi poprska da toliko đavola izađe. Pođite đavoli i đavolice kod mene da dođete... Da vas pošaljem preko devet atara po redu i hitro. Izđite svi na suvo sa celom vašom familijom, da me uslužite. Nemojte me slagati, put da putujete, pravo da idete, da nigde ne skrećete, ka vratima njenim i tu se u dvorištu rasteretite. U kuću joj uđite, za vrat joj skočite, na zemlju je oborite, na kolena joj sednite, kosu joj počupajte, jezik ispletite da ne može govoriti. Oči joj oslepite, uši ogluvite, noge joj oduzmite, pamet joj raspametite. Za ruku je uhvatite, iz kuće je izbacite, iz dvorišta, iz sela, na more je odvedite. Onda je izvedite, kući vratite, pokrijte je koprivama da ne može stati, ni prileći, ni ustati..." Vrhunac u ratu vračara dolazi ritualom za prizivanje zla kroz vučiji grkljan. Vračara od crnih krpa sa đubrišta uobličiti lutku. Da joj ime i prezime onoga kome se želi zlo i provuče je kroz grkljan ubijenog vuka, rekvizit koji ima svaka poznatija vračara sa Timoka. Lutka se zatim stavlja u tikvu punu vode i dok se osušenom metlicom meša, izgovara se bajalica koja nakon što se iz bare prizovu đavoli poručuje: "Sa hajkom da idete, vukove da terate. Kad vukove nađete da ih uplašite i u selo uterate da pojedu (ime). Jer on je metla razvezana, na đubre bačena, nogama izgažena, od svih odbačena, od vrana izgrakana, od svraka izrugana, od svih ljudi oterana, od familije svoje, dece i ukućana. Na glavu (ime) stavite kozju đavolju dlaku, na leđa mu stavite čireve, na usta kožu od guštera, na ruke kožu od pasa, na grudi kožu mačiju, po trupu vučije dlake, na noge opanke od krmače..."

MAGIJA ZA RAZBIBRIGU MLADIH

Ono za šta se ne mora posećivati vračara, a po mišljenjima mnogih potiče iz vlaške magije, su laki obredi koji se izvode samostalno i brzo. Neke od njih zabeležio je i M. Vuković u knjizi "Narodni običaji u Srba" i svi se oni baziraju na prizivanju prirode i korišćenje njenih elemenata u zavodenju suprotnog pola. Vračanje sa devet zrna pasulja i malo soli koji se preliju vodom pa zamotaju u tri krpice služi za vezivanje. Vezujući smotuljke oko sebe devojka izgovara: "Ne motam ovaj pasulj već motam mog dragana (ime)". Potom priđe ognjištu, tri puta dune u vatru i kaže: "Iz mene huka u mog (ime) muka. Kako pasulj puca tako srce (ime) za mnom da kuca". Jednostavni rituali za mlade i zaljubljene su i oni sa

slepim miševima. Mogu se izvoditi ponedeljkom, sredom i petkom. Miš se uhvati, zakolje srebrnim ili zlatnim novčićem, odseku mu se krila i kroz njih se u predvečerju gleda u željenu osobu. Druga varijanta preporučuje da se ceo slepi miš uveže u maramicu i da se time dodirne voljeni koji će potom slepo trčati za devojkom. Najimpresivniji obred sa ovom životinjom je onaj u kome magija preporučuje da se voljena osoba pozove na kolač u koji je, dok je mešan stavljen prah od krila slepog miša. Magija ponekad korisi i moć kukavice. Kada kukavica kuka treba se tiho prišunjati drvetu sa koga se ptica oglašava, odlomiti parče kore, probušiti ga i kroz rupu tiho progovoriti: “Kao što ti, kukavice, kukaš tako da i (ime) kuka za mnom”.

OBIČAJI

Svadba i provera nevinosti

Vlasi su oduvek zahtevali da devojka uđe u brak nevina. Zato su poštovali običaj da svekrva posle prve bračne noći izvrši kontrolu. Parovi se venčavaju u dogovoru sa roditeljima. Postoji i druga pojava, kada devojka ili momak sami odluče o tome i odu od kuće bez dozvole roditelja. Vlasi za to kažu “a dat fuga”. Ali kada se napokon sve sredi, dogovori miraz i venčanje postoje tri bitne ceremonije. Dogovor roditelja budućih supružnika (s vorbjesk), prosidba (in pect) i veridba (tokma). Devojka se smatra isprošenom kada na dar dobije minđuše, prsten i dukate. U prosidbu se nikako ne ide ponedeljkom, već samo na krštene dane – četrtkom, subotom ili nedeljom. I obavezno uveče. Nakon toga ide “nunta” odnosno svadba. Ujutru na dan svadbe mladoženja odlazi po kuma(našu) a nevesta silazi na reku po krčag vode. Svi svatovi čekaju da mlada bude opremljena za venčanje. Pri tome se posebna pažnja posvećuje za ukrašavanje njene glave. Pravi se veo koji se vuče do zemlje i ima magijsko značenje štita za buduću ženu i majku, stub porodice. Preko njega stavlja se venčić(kununa) ispletenu od bosiljka koji će joj obezbediti zdravlje i dobar porod, i još jedan od veštačkog cveća i perlica na kojoj se kače dukati. On simboliše materijalno stanje buduće porodice. Nakon obreda svi svatovi se daruju i skoro za svakog gosta pripremljena je po jedna azma, pogača koju su žene mesile dan pre venčanja. Samo je kumova ukrašena listićima bosiljka i posipana solju. Na krju je obred uvođenja mlade u kuću. Do pripremljenog mesta mladu dovodi svekrva. Kada sedne stari svat je tri puta okrene s leva na desno, što mladu čini moćnom da dominira svojom okolinom. Pogaču, koju joj posle daje svekrva, ona lomi na četiri dela i baca je na sve četiri strane sveta. Tako joj se podaruje sposobnost da na dalje sagledava sve da bi očuvala i zaštitila porodicu. A zatim iz punog sita, koju joj doture sve zvanice posipa sitnim bombonama, šećerom i zrnima žita i kukuruza. Prazno sito posle baca preko kuće i započinje ritual predviđenja. Ako sito ostane na krovu mlada će ostati u toj kući. Ukoliko sito padne sa otvorom na gore mlada će roditi muško, a u suprotnom žensko dete. Nevesta u krilo kasnije dobije jedno dete, dojilja iz familije poprska joj veo mlekom iz grudi, a ona, držeći bebu, pogleda u dimnjak da joj dete bude crnooko i u ogledalo da bude beloputo. Potom mladenci zajedno ulaze u sobu gde iz iste činije i istom kašikom kusaju mleko, da bi im u životu sve slatko poteklo. Jedine čini kojima se svadba štiti od uroka izrađuju se od goveđih rogova koji se sa crvenim paradajzom, cvećem i peškirom kače na kuću i ostaju tamo sve dok traje proslava. Pred kraj glavnog dana svadbe kum izvodi poslednje rituale. Skida mladi venac sa glave, mladoženji cvet iz revera, od barjaktara uzme bosiljak. Pričesti ih iz tanjira u kome su kriška hleba, so, šećer i dozvoljava im da odu u spavaću sobu gde im je prostrt beli čaršav. Skidajući se nevesta podsuknju baci mladoženji preko glave kako bi njena uloga uvek bila glavna. Drugi dan svadbe, pred kućom mladenaca dolazi muzika i za ustajanjem svira Zorile. Naša, kuma dolazi da razmesti krevet, ponekad zajedno sa svekrvom proveri da li je čaršav umrljan. Nastavlja se veselje.

Rodoskrnavljenje

U svom radu “Rodoskrnavljenje u lirici i epici Timočke krajine” etnolog Ljubiša Rajković tvrdi da su za teže vidove rodoskrnavljenja smatrali intimni odnosi između majke i sina ili ćerke i oca (poznatiji kao Edipov i Elektrin kompleks). Te da ih sudeći po usmenim zaostavštinama na ovim prostorima nije ni bilo. Ali se zato očigledno nailazilo na grehe koji su počinili brat i sestra, bratanac i bratanica i o tome postoje mnoge eligije. Te pesme

su očigledno, sem želje da zabeleže, sačinjene i da deluju poučno jer sve imaju tragičan kraj. Na žigosanje nalaze i upamćeni nečisti odnosi između svekra i snaje, devera i snahe, zeta i tašte, zeta i svastike i posebno odnos kuma i kumice. Jedna pesma koja opisuje vrlo intrigantne trenutke glasi: “Čuva ovce čoban i čobanka po imenu Jovan i Jovanka, čuvali su devet godin’ dana, čuvali su stado nebrojano. Kad nastupi deseta godina, progovara Jovan čobanin: “Ajmo sejo stado da brojimo ali najpre da se obljubimo”.”A moj brate živ te Bog ubio gde mož’ seja bratu ljubav biti, nit je bilo niti može biti, pod nam će zemlja propuknuti a nad nama nebo prolomiti”. Naljuti se Jovan čobanin, manu sabljom, odseče joj glavu, pade mrtva na zelenu travu. Mrtva glava, jezik progovara: “Aj moj brate Jovane čobanine, u stadu su dvanaest ‘iljada, ima jedna Jovankina ranka, ti kad odeš našem belom dvoru zabeleže Jovankina ranka šetaće ostarela majka pa će reći naša stara majka: “Bleji ranka a gde je Jovanka?” A ti brale majci kaži ovako: “Kad smo bili stado smo gonili, Jovanka je sitan vezak vezla, vezak vela iglu izgubila pa ostala u gori da traži”. Dirljivost ove pesme naveo je mnoge na zaključak da se u njoj pored očigledne poruke krije nešto mnogo suštinskije, ogledalo Vlaha koji u najvećoj okrutnosti pokazuju neočekivanu plemenitost. Vlasi su uvek pre birali da budu žrtve nego agresori.

Ubijanje staraca – lapot

Uz čvrstu veru u zagrobni život, za vlašku tradiciju ponegde se vezuje još jedan senzacionalistički običaj poznat kao lapot ili ubijanje staraca. I, mada se on više ne primenjuje jer ga savremeni zakoni strogo sankcionišu, u Timočkoj krajini još uvek mnogi misle da je to bio humani čin. Zato su se možda blaže varijante običaja lapot zadržale i danas. Tako u selu Halovo postoji običaj da se čoveku iscrpljenom bolešću ili prikovanom za postelju unakrsno zaseče koža na vratu pozadi. To bi se ranije svakako činilo kada bi mu iznenada zastrašujuće zasijale oči ili bi se žalio da redovno sanja zečeve, jarčeve ili magarce. Jer bio je to znak da ga za života opseo đavo. Ti plitki zaseci britvicom iza vrata doprineli bi ubrzanju smrti. Jer kada bi se čoveku tako što i desilo, iz rana uopšte ne bi ni pošla krv što je bio znak da su ukućani imali pravilan predosećaj i da su nesrećniku đavoli zaista već posisali krv.

Slavski pir sa umrlima

Kod Vlaha je gost uvek bio rado viđen, bilo da je došao po savet ili lek, na svetkovinu ili na porodičnu slavu. Ali svaki taj predah od dnevnih obaveza, svako zadovoljstvo podeljeno sa familijom ili komšijama, Vlasi će iskoristiti i da se pomenu mrtvi. Bez pomena ne može da prođe čak ni kafa popijena u društvu. Stavljajući šoljice na sto domaćica će ih prvo nameniti mrtvima pa tek onda poslužiti žive. Isto je i sa hranom. Posebno u vreme nedeljnog ručka, kada se danas obuzeta raznim poslovima, cela porodica okuplja kod kuće. A nema razlike čak ni kod slava koje u većini domova drugih nacija ipak služe za radost i podršku svecima. Stanovništvo vlašskog govornog područja verovatno je najizrazitije po čudnoj ponekad paradoksalnoj mešavini hrišćanskih i arhaičnih rituala. Oni će se u svako doba zakleti u Boga koga iskreno uvažavaju i u bibliju, a potom nad tom svetom knjigom odbajati za zdravlje. Baš tako i na svojim slavama koje treba posvetiti svecima, Vlasi zadovoljavaju hrišćanske običaje ali ih i koriste da se sete svojih mrtvih. Pozovu ih na slavlje i zamole svece da im tamo omoguće lakši život. Zato Vlasi za razliku od drugih imaju veći broj slava u toku godine. Pored slave koja se preuzima od predaka i krsne slave, Vlasi praznuju i sveca koji je praznovao vlasnik imanja ili kuće koji su kupili. Ili neki sveti dan kada su doživeli nešto posebno, kada su spašeni od bolesti, tragedija i slično. I svaki od tih praznika kod Vlaha se obavezno slavi po tri dana. Počinje se uveče pred određeni sveti dan, svečanom večerom koju prati niz obreda. Ona se naziva “šina” (šina lu praznik) i u potpunosti je posvećena mrtvima. Praćena je ritualom u kome svi koji sede za već postavljenom trpezom čekaju da im se pridruže mrtvi članovi porodice. Tri žene izlaze napolje sa kadionicama iz kojih se vije miris tamjana i dim upaljenog žara, i glasno pevajući dozivaju mrtve. Nije retkost da tokom rituala žene zapadnu u posebno psihično stanje, plaču, nariču i na kraju se vraćaju u kuću. Skrhane što pokojnici ne dolaze sedaju za sto. Tek tada domaćica pominje sveca, sunce, mesec i zvezde da bar omoguće da se šina dostavi mrtvima. Drugi dan slave naziva se “la trup lu praznik” kada se daje prndzu ili ručak a potom i trenkarelje ili koadu. Treći dan opet je namenjen mrtvima “la kolaš lu

praznik”. Tada se i odlazi na groblje. Sva tri dana slave u kuću domaćina dolaze gosti. Samo oni najbliži koje poziva gazda obilazeći ih sa ploskom, bocom rakije koja je okićena cvećem i nosi se u torbi. Vlasi svoje goste nazivaju buklije i očekuju da oni zajedno sa dušama preminulih predaka i porodicom domaćina, sačine složnu zajednicu. Ali ako bi se na slavi pojavio i kakav nezvan gost, nikako se nije smeo odvratiti, već je za trpezom dobijao ravnopravno mesto. Prvi gost koji uđe u kuću naziva se pop i njegova je dužnost da tog dana seče kolač i nazdravlja. Trpeza je za vreme vlaških slava posebno pripremljena. Na vrhu stola je obredni hleb – kap. Potom slede kolaku dumnjezou, kolač bogu, kolaku lu majka prečesta ili bogorodičin kolač i na kraju kolaku lu praznik, namenjen svecu koji se slavi. Uz to su iznete i sve ponude koje su pripremljene za slavu. Kada se svi gosti okupe spolja se unosi već upaljena sveća koja gori samo za vreme obreda. Domaćin tada nazdravlja gostima: “Dobro večer ljudi, upalio sam sveću Svetom prazniku i Bogu i Bogorodici”. Domaćin stavlja sveću u bogato okićen sud i drži je upaljenu dok gosti ne pojedju supu sa rezancima ili dodatkom kakvog testa od brašna. Potom je gasi o prag ili dovrtak i najavljuje kraj obreda. Paljenje na ognjištu i gašenje na prag već odmah upućuju na misao da je slava posvećena mrtvima, jer se za oba ova mesta smatralo da su boravište mrtvih duša. Po arheološkim iskopinama nekada su se mrtvi i sahranjivali baš tu. (U naselju Lepenski vir koje potiče od osam i po hiljada godina pre naše ere kosti mrtvih nalažene su obavezno pod ognjištem njihovih trpezarskih kuća u centru). Sveća se čuva do sledeće slave jer ima svojstvo zaštitnika. Kolač seče gost koji je prvi stigao ali se za to vreme za njega drže desnom rukom i domaćin i svi muškarci za večerom, uzdigavši ga visoko. Potom se zalije vinom, Četvrtina pripada popu, druga se kači na zid a ostatak se razdeli gostima i oni te parčice jedu lagano, grickajući ih skoro ceremonijalno. Za to vreme po svom uverenju svako se od njih obraća direktno mrtvim duhovima koji mu mogu pomoći i očekuje neki kontakt sa njima. A mrvice od sečenja nose se i prosipaju po tavanu kuće. Kap posebno vole devojke jer nakon što pojedju malo hleba te noći, kažu Vlasi, po pravilu vide svoju sudbinu i budućeg muža u snu. Trpeza se zatim okadi tri puta pa domaćica uzme parče kolača, umoči ga u svako jelo i pojedje, čime simbolično “pušta” trpezu namenjajući sva jela mrtvima. Tom se prilikom svi živi uhvate za ivicu stola izgovarajući “Bog da prosti”. I to je pokušaj da se sa duhovima uspostavi mističan kontakt. Dok gosti jedu domaćin, na za to određenom mestu (na prostranoj košulji pored hleba sa svećom i čaše vina), ljubi zemlju i metaniše 44 puta. Trpeza i upaljeno svetlo ostaju cele noći – i kad gosti odu a domaćini pođu na počinak. Smatra se da baš u to vreme dolazi natprirodno biće, koje Slava poslužuje. Zato čim ujutru ustanu domaćini proveravaju da li je Slava otpila vino iz čaše. Drugi dan iako je proslava namenjena živima, domaćica rano izlazi na groblje i prekađuje nad mrtvim precima. Ujutru pali i sveću koja kao i svetlo gori preko celog dana. U vreme ručka koji se takođe prvo nameni mrtvima pa se trpeza tek tad oslobodi, domaćin stoji, jer se smatra da Slava sedi na njegovom desnom ramenu i da će ukoliko domaćin sedne ona otići. Treći, zadnji dan, praznik se završava ručkom kojim se ispraća Slava. Vlasi ovaj dan zovu i “prazniku l kacun” obuti Slavu. To je i inače najbolji dokaz da Vlasi pod slavom podrazumevaju odrđenu ličnost, preminulog koji dolazi i odlazi, u svakom slučaju čovek koga treba obuti. Pre podne u kući se na kafu i rakiju okupljaju žene a popodne oko postavljene trpeze sa svim kulturnim hlebovima sedaju svi. Prvo se jelo, ponovo hvatanjem za ivice stola, opet namenjuje mrtvima.

Zamena svetitelja

Današnja slava kod Vlaha razvila se iz prehršćanskog kulta mrtvih i da je sa prihvatanjem hrišćanstva određeni svetac samo nasledio diviniziranog pretka. Vladislav Skarić poziva se na uvreženo mišljenje najstarijih civilizacija gde su se mrtvi smatrali polubogovima i prizivali su se tamjanom i svećom. Za njih se oduvek odvajao hleb i vino. Zato je slava samo hristijanizovana forma latinskor kulta “lara”, preuzeta od Ilira.

Todorova nedelja

Vlašku magiju i religiju jednostavno čine i običaji vezani za određene periode u godini i velike praznike poput Đurđevdana, svete Trojice, Božića ili Uskrsa. U noći između ponedeljka i utorka, prve nedelje uskršnjeg posta, ljudi u Timočkoj krajini uglavnom ništa ne rade. Veruju staroj vlaškoj legendi koja kaže da tada stiže Todorova konjica na čijem je

začelju ćopavi ali najopasniji konj. Zato ni u narednih sedam dana ne treba noći provoditi na ulici jer Todorovi jahači, ljudska bića koja imaju repove, gaze sve pred sobom. A u četvrtak dolazi i Sintoderu al mare, glavom Veliki Todor. Todor je, kao i ostala magijska bića, duša koja luta a Vlasi za svaku od njih imaju veliko razumevanje. U dane kada se očekuje njihov dolazak ljudi im spremaju počasti, dozvoljavaju im da posete mesta na kojima su živeli i vide osobe koje su voleli. Tokom ove takozvane Bele nedelje obeležava se i buđenje proleća. Skupljaju se mrvice sa obredne trpeze i masnoća sa šerpi koja se kasnije koristi za pravljenje mađija, izvode se rituali za plodnost njiva a kako kaže Durlić, “propisan je niz zabrana da se ne bi uznemirile ptice koje nanose zlo usevima”. Tada pada i vlaški praznik Dragoban, od koga se računaju babe, period od dvanaest dana koji predviđaju kakvo će vreme biti narednih dvanaest meseci. Zato se pokladni Priveg tumači i kao agrarno-magijskim, kolektivni obred kojim treba umilostiviti prirodu u kriznim prelascima iz zimskog solarnog ciklusa u letnji. Pred zoru na Veliki četvrtak, ili Žoj Mare, u svakom dvorištu rasplamsaju se male vatre od burjana ili grana šljive-Fokurjel. Ispred njega se iznese sofru sa kolačićima i kockama šećera. To je znak da se familija seća svojih mrtvih i da je predhodnog dana održan ritual prizivanja i budjenja pokojnika, namenjivanje odeće, puštanje vode... i da je odigrano kolo za mrtve sa elementima transa. Jaja se farbaju na Veliki petak, mešenje ritualnih hlepčića obavlja se u Veliku subotu a pričešće na kućnom pragu, na sam dan Uskrsa. Na uskršnje svitanje koje Vlasi zovu “Pašće”, izade se pred kuću na pričest sa posebnom mešavinom bilja, farbanih jaja i hleba koji je preleven crnim vinom i vodom. Ritual je završen kada se svako od ukućana okrene tri puta oko sebe, i po tri puta skoči napred kako bi mu u narednoj godini sve krenulo na bolje.

Đurđevdanski rituali

Đurđevdan je Vlasima jedna od najvećih svetkovina. Tada žrtvuju jagnje koje uz niz magijskih rituala namenjuju svteom Đorđu. Praznuje se još od prvog petka pred Đurđevdan. Kod Vlaha se taj dan zove Vinjera bujedzilor ili Biljni petak a obred prikupljanja prvih prolećnih plodova i cveća, od kojeg devojke pletu vence, poznat je kao Bujedz. Pre zore, po rosi, devojke odlaze u prirodu, umivaju se na izvoru. Potom beru biljke i korenje koje se kasnije tokom godine koriste za lečenje i spravljenje magijskih napitaka i ljubavnih afrodizijaka. Ali je Đurđevdan po verovanju Vlaha dan kada se čini uspešno mogu bacati, jer ovaj praznik, kao svoj, slave i veštice. Kako bi se sprečio njihov loš uticaj na kuću, u istočnoj Srbiji se i danas kapija i zidovi pokrivaju velikim granjem koje su momci sekli u petak pred praznik. Na prag ili ispred ulaznih vrata stavlja se i vrbov venac, uvezen crvenim koncem i zakićen češnjem belog luka i listovima ljoščana.

Koledari i krljalese

U čast rađanja novog sunca, od 17. decembra, Svete Varvare, so Srpske Nove godine, mesi se obredni kukuruzni hleb sa rupom u sredini, oko kojeg se otimaju deca ne bi li u svom parčetu našli novčić. A kako u vreme Božića po selu idu maskirana deca, “kolendari”, kojima se pred kućom dele slatkiši, voće i “malaj” hleb, tako 19. januara, na Bogojavljanje u vlaške domove stižu “krlaljese”, maskirane mlade devojke među kojima se, kako kažu, uvek potkrade i neka prava vila. Ova ritualna povorka žena skuplja vodu iz bunara ili izvora, kako bi od nje kasnije pravili afrodizijake i eliksire. Proslavljao se i produžetak dana koji je nagoveštavao dolazak proleća a za mnoge devojke značio je i kraj mladalaštva.

Kolendari

Predstave Vlaha o drugom svetu

Poštovanje raznolike mitologije, čitav niz obreda i datuma obeleženih crvenim slovom kojih se pridržava ceo kolektiv, zabrane, odobravanja... i nadasve, trud koji pojedinci iz svake generacije među Vlasima u istočnoj Srbiji ulažu da odobrovolje više sile, i danas su isključivo posledica jednog velikog kulta koji naziva – kult mrtvih. Ta slikovita priča iz vlaškog verovanja o tome šta čoveka čeka u onostranom, ne može se povezati ni sa jednom drugom religijom koja danas živi. A opet, na prvi pogled dobija se utisak da se u njoj sreću niz pojmova koje su antropolozi zabeležili u afričkim ili indijanskim plemenima smešano sa hrišćanskim, budističkim i vizijama iz Talmuda. Kod Vlaha dominira ideja kako će čovek, kao jedinstvo materije, duše i duha nastaviti da živi na “onom” svetu. Po mišljenu većine naučnika koji su se bavili ovom temom, uzroke toga treba tražiti u upornom odbijanju ovog naroda da se odrekne prastarih arhaičnih verovanja i paganskih predstava. Vlasi veruju da je smrt neka vrsta putovanja u nepoznato, samo promena mesta boravišta koja se ne zapisuje u ličnoj karti već u mnogo bitnijem spisku duša koje prebivaju u kosmos. Celokupni ciklus počinje zadnjim uzdahom. Ispuštajući taj tračak života, čovek počinje da umire i duša ga napušta. Lagano se sakuplja od stopala preko trbuha, leđa i vrata, ulazi u glavu a tada iscuri uglavnom kroz nos, usta ili uši.

Putovanje po svetu mrtvih

Kroz “ulazni” hol svi prolaze i njihov život vraća se unazad, ubrzano kao filmska traka. Sami uviđaju sve svoje grehove posebno one nakon kojih nije bilo griže savesti ili iskupljenja – seća se Desanka Perić svoga sopstvenog putovanja po onostranom – Tri Marije koje su me izabrale da poričem i lečim posebno su me na to upozorile. Onaj ko se pokajao za vreme života manje ispašta tamo.

Kad smrt zakuca

Kad smrt zakuca i uđe na vrata najstarija žena u porodici izlazi pred kuću, seda uz njen ugao koji nazivaju i krst, i bolno nariče. U tome joj se ubrzo pridružuju i druge žene koje se sa njom smenjuju. Pominju pri tom dobra dela umrlog svih 24 sata koliko se on drži u kući. Za to vreme pored njegovog tela smenjuju se straže. Komšije i rodbina budno prate gde će pokojniku da izađe duša. Proveravaju da li je pažljivo okupan i obučen. I strahuju da ga, dok leži na pokrovu, ne preskoči mačka, jer bi se tada zasigurno povampirio. Kada nisu sigurni da su sve to držali pod kontrolom, oživi preduzimaju i preventivne mere. Bockaju pokojnika glogovim trnom po stomaku, ili skidaju dlačice ispod njegovog pazuha, sa genitalija, spaljuju ih pa sa tim dimom mrtvog prekade. Na prozore kuće stave se glogove grančice koje stoje šest nedelja da mrtvaka odbiju od čežnje za domom i pravilo je da njegova postelja u istom tom periodu ostane prazna. U nekim krajevima Timočke krajine Vlasi uz uzglavlje pokojnika pale sveću koja se tog dana izliva po njegovoj meri. Ona je vrlo tanka ali mora biti dugačka koliko je i čovek bio visok. Ta se sveća naziva “stat”. Ona gori i danju i noću dok je pokojnik u kući, potom prati povorku i na groblju se nakon sahrane ostavi da izgori do kraja. Vrlo je bitno i kako će se pokojnik smestiti u kovčeg koji obavezno mora da ima lep, obično beli satenski pokrov, čebe i jastučić napunjen kućinom u koju se stavi beli luk. Uz to živi mu dodaju i razne lične stvari. Za starije štap i nožić, flašica sa rakijom i vinom, za mladu devojku ogledalo, češalj i sapun... Svako zaslužuje da ponese i kesicu sa slatkišima koja se umrlom stavi u ruku i tikvicu sa vodom. Pre nego što se pokojnik iznese iz kuće svi ukućani uhvate se za kovčeg i kažu: “Mi vučemo tebe, nemoj ti nas”. A kada odu do groblja pre kovčega u raku se spušta neko iz porodice. U sva četiri ugla upali po jednu sveću i prelije zemlju vinom. Duša voli da se skriva pa ode u drvo ili kamen. Zato je kod Vlaha vrlo važno da se pokojniku podigne spomenik. Mnogi to urade još za života kako bi po svom ukusu izabrali oblik i boju kamena.

Stihovi za prevođenje mrtvih duša

Kult mrtvih osnova je vlaškog predanja, prenosi se kroz pokolenja i očuvan je u skoro svim segmentima do danas. Porodice u selima oko Bora za svakog preminulog priređuju 365

malih daća, Turće, do isteka prve i 11 velikih pomana sve do isteka sedme godine od smrti člana porodice. ako su u pitanju mlade osobe, starije žene u porodici nose crno svih sedam godina a ponekad i doživotno. Još uvek se održavaju i posebni obredi za nasilno preminule i onome ko je umro bez upaljene sveće..... I svi oni praćeni su ritualnom muzikom koju svojim glasovima izvodi veća grupa žena. Melodije nisu svuda iste ali su uvek uvrštene u klasu "d' duor", pesme čežnje, bola i sete. Pesme koje Vlasi pevaju kada neko umre dele se na pogrebne i podušne. Pogrebne daju uputstva za onaj svet a podušne smernicu kako se privremeno vratiti na ovaj. Dok pevaju ove pesme Vlahinje niti plaču niti nariču. Ali se emocije koje bude njihovi glasovi nestvarne. Reči opisuju suštinu života i smrti. I sve one spadaju u "kinčiše d' duor". Najznačajnija dešavanja u vlaškim posmrtnim obredima ipak su prema mišljenju mnogih, pesme za vođenje mrtve duše ili Petrekatura.

Obredi iz kulta mrtvih

"Strah od smrti, najveći čovekov problem, Vlasi su rešili tako što se smrti ne boje, jer u potpunosti proistovećuju ovozemaljski sa onozemaljskim životom" – kaže etnolog Durlić – "Gledao sam kako stari Vlasi umiru... oni se raduju". Pokojnici se kod Vlaha svakodneвно pominju. "I mada se kod mnogih na reč pomana javlja slika bogate trpeze sa svećama i ženama u crnini koje stoje okolo, to je samo privid. Na pomanama je od hrane, pića i drugih materijalnih stvari, mnogo bitnije da se do umrlog dopremi svetlost, da se sa njim vežu livade sa rascvetalim cvećem, pesma ptica, mirišljavi vazduh", i kako je zapazio etnolog Sava Janković, "ovozemaljski se život prosto prenosi u gotovo svim svojim aspektima na onaj svet".

Buđenje pokojnika

Najrašireniji rituali u kultu mrtvih kod Vlaha su vezani za trpezu opremljenu po posebnom meniju koji ispunjava sve čežnje preminulog pretka. Zato pored svakog vlaškog groba postoji sto na koji se rano ujutru na dan svetkovine, postavi svečana trpeza. Miris svežeg cveća i zapaljenog tamjana otvara vrata drugog sveta posle čega se pokojnik budi nežnim rečima i pesmom. Zatim se grob poliva vodom kojom se pokojnik umiva i osvežava, da bi onda uz pomoć svetlosti sveće došao za sto. Ovako velikim obrednim svetkovinama Vlasi pominju preminulog sedam godina posle smrti. Prve godine daje se 365 malih daća i 11 velikih pomana. Rajska sveća koristi se ponovo na pomanama od Velikog četvrtka do Duhova, u vreme Bele nedelje. Glavnu ulogu prilikom smrti člana vlaške zajednice imaju starije žene iz komšiluka. One se brinu da pokojnikov prvi korak na onome svetu bude impresivan. Ritualno ga kupaju, uređuju mu kosu, potom ga oblače. Sve je novo od veša do cipela. Stavljaju se razni ukrasi i odličja koje je čovek dobio za života. Tek tada mu se ruke sklapaju preko grudi i u njih se stavlja upaljena sveća. Prvo pravo opelo opet se poverava ovom skupu žena od kojih najstarija vodi dušu ka onome svetu uz određenu basmu već pomenute protekture. Kad završe sa ovim poziva se sveštenik da obavi pravoslavno opelo. Preminuli se stavlja u kovčeg preko ćebeta i svilenkastog čaršava i dobija još jedan pokrivč i jastuk. Pred otvorenom rakom sledi ponovo sveštencički čin. Pre nego što se grob zatvori zemljom, u njega silazi jedna starica koja je vodila ceo obred i započinje najvažniju fazu da mrtvome olakša put na onaj svet. Ona sanduk očisti orahovom granom, ako treba izglanca ga svojom kecljom a potom ga okadi upaljenom svećom i buketom cveća i trava od kojih svaki struk ima posebno značenje. Kada se zatrpna humka i pobode krst ne odlazi se sa groblja kao što to čine većina drugih naroda. pokojnik se ne ostavlja sam i ne važi pravilo da se tog dana ne valja osvrutati na grob ili se na njega vraćati. Naprotiv, muškarci još odmah tu nad humkom operu ruke i posluže se žitom. Potom se od već donete građe uređuju sto i klupice, ako već za života nije izgrađena kapela. Ako je bio pušač, zapali mu se i cigareta. Po povratku u kuću nastavlja se pomana "Cara". Sem bogate trpeze, običaj je da se jednom gostu da upaljena sveća i parica. On je svedok da je umrlome data daća i da njegovim mislima na njega. Ukoliko je sahranjen umro iznenada ili van kuće, znači bez upaljene sveće, onda se tog prvog dana priprema i priveg. U dvorištu kuće pravi se velika vatra, priveg. A na trpezu se uz sveće i cveće dodaje i štap kojim će se umrli braniti od nasrtljivaca na onome svetu. Pomane se nadalje daju posle osam i četrdeset dana i to utorkom, četvrtkom ili subotom. Smatra se da je do tad duša umrlog već pristigla na određeno mesto gde će duže sačekati na dalji put. Najvažniji deo pomane je prizivanje mrtvog.

Najstarija dolazi do vrha stola koja se naziva “kap”. Tu je sve servirano za pokojnika i ona tačno određenim redom moli Boga, svece, Sunce, Mesec i zvezde da pomognu mrtvome da nađe put i pridruži im se. Tada, izgovarajući ime pokojnika, ona ređa sve što su mu njegovi bližnji kupili. Samo ako su u pitanju mala deca onda se uz moćne sile pozivaju i drugi umrli da nejači pomognu pri dolasku na svoju daću.

Pomana

Pomana u belom

Najznamenitija od svih pomana na zemlji i blagoslovena, kako već vekovima tvrde Vlasi, je pomana alba ili bela pomana. Ona se za pokojnika postavlja samo jednom po izboru porodice kada se steknu mogućnosti da se za tu priliku kupi sve što je potrebno. A treba mnogo toga. Dešava se da se pomana alba daje i posle 20 – 30 godina posle smrti. Pomana alba daje se na Svete Trojice, najveći vlaški praznik. Pripreme za nju počinju 52 dana pre toga. Nevina devojka iz familije još na Veliki četvrtak odlazi na obližnji izvor i u kuću koja priprema pomanu, svakodnevno sve do Svete Trojice, donosi vodu u dve nove bele posude. Sva ta voda skuplja se na ulaznom pragu i svaki put se kadi belim svećama uz basmu: “Ova voda nek se nađe (ime i rod pokojnika)”. Druga nevina devojka zadužena je da celo proleće skuplja cveće i trave i za ovaj praznik napravi ritualni buket. Prvog dana praznika Sv. Trojice, na Duhove mesi se i poseban hleb isključivo od prečišćenog belog zrna pšenice. Ukrašava se krstom od pletenica testa i sa još 44 udubljenih kuglica u koje treba, na pomani, uglaviti isti toliki broj sveća. Za svakog sveca po jednu.

Pomana u belom

Prvog dana Sv. Trojica, ujutru u kuću dolaze mnoge zvanice. Svi koji su poznavali i voleli pokojnika. Greh je ukoliko se odbije prisustvo ovoj najzačajnijoj pomani, veći, nego ne doći nekom na sahranu, posebno, jer se zbog skupoće ova pomana često pravi i za jednog, još uvek živog ukućana. Udovica koja pravi pomanu svom pokojnom mužu udenuće za sve vreme rituala i svoje ime. Na uglancanu trpezu prostrtu novim belim stolnjakom, dočekaće ih hleb sa upaljenim svećama. Pred njim beli sud sa belim cvećem. Oko njega kocke šećera i tri bele maramice na kojima stoje čaše sa belim rastvorom šećera i vode. Belo vino i posluženje od jaja, sira, griza i drugih belih namirnica. Čak i torta i svi kolači moraju biti kristalno beli i svaka ponuda istovremeno servirana na tri tanjira. Posuđe i čaše za goste moraju da budu u neparnom broju. Ritual počinje pre izlaska Sunca. Tri za to zadužene žene zapale sveće a potom se tri puta u nizu klanjaju prema istoku. Kleče i ljube zemlju izgovarajući basmu: "Molim se da (ime pokojnika) bude pušten u osvetljen prostor." Potom iz one tri čaše popiju belu zašećerenu vodu i posluže se za doručak belom hranom. Sveće dogorevaju obično predveče kada je obred za stolom već gotov pa se tako ceo hleb ostavi da stoji do sledećeg velikog praznika. On se ne deli niti se jede, kao što obično biva kod drugih pomana. Kada se sve završi devojka, vodonoša, nosi vodu u susedne kuće u komšiluku a zadnji kazan isprazni na izvoru sa koga je vodu sakupljala. Da dokaže da je voda nošena i puštena, ona će niz vodu pustiti i tri marturije, pogačice, i sasušenu, izdubljenu tikvu u kojoj su zabodene tri upaljene sveće. Svaki slučajni prolaznik koji sa obale vidi ovaj prizor a nije upućen u tajne vlaške religije ostaće zaprepašćen.

Obred svedočenja živih

Praznik svih mrtvih je Veliki četvrtak pred Uskrs. Na Veliki četvrtak pred Uskrs Vlasi daju i pomanu "Žoj mare". Najvažnije zadužnice koje se kod Vlaha poštuju su one pred Uskrs, Svete Trojice i Mitrovdana. Međutim Vlasi imaju još jednu vrstu zadužnica koje nazivaju "Moši". I mada nemaju realnog objašnjenja zašto su tako podeljene, etnolozi su zabeležili da Vlasi daju "moši de grušai" gde se na zadužnicama mrtvima nosi jogurt, "moši de fraži", kada im se mesi i namenjuje kolač sa jagodama na koji se stavljaju crni i beli luk, i "moši d pipćij" ili pomana pihtija koja se daje u subotu pred uskršnji post. Sve ove pomane daju se i mrtvorodenom detetu. Dete koje nije moglo biti kršteno daje se po pravilu ime Jovan ili Jovana, u zavisnosti od pola.

Crna svadba

Za preminule bez sveće postoji jedna vanredna pažnja. Pomana koju zovu Crna nedelja ili "Postul njegrulu". Ovaj obred daje se umrlima te godine ali se po selima zatiču i oni koji se i narednih šest godina na ovaj način obraćaju višim silama tražeći kontakt sa svojim mrtvima ili moleći zaštitu za njih. Ako je tragično stradali bio mlad, neudata devojka ili neoženjeni momak, Vlasi će mu ovom prilikom napraviti i svadbeno veselje.

Crna pomana daje se druge nedelje posle Uskrsa. U Pobusani ponedeljak, prvi nakon Velikog ponedeljka, oni počinju sa sedmodnevnim postom. U tom vremenu odriču se bilo kojeg zadovoljstva, mesa, jaja, sira... a upotreba vina ili rakije strogo je zabranjena. Ceo život odvija se u jednom novom ritmu primerenom crnoj nedelji. U tišini domaćica mesi veliki kolač, poskurnik, 11 velikih hlebova (liturgija) i 40 kolačića (poskurnika), koji se u nedelju, zajedno sa 40 sveća, kockama šećera i farbanim jajima nose u crkvu. Sve to poređano na podu, u 40 porcija, okadi sveštenik. Nakon završenog rituala, gase se sveće na malim poskurnicima i porcije se podele ljudima uz "Bog da prosti".

Obredni hlebovi

Hleb je za Vlahe posebna svetost. Po tradiciji, narod severoistočne Srbije opredelio se za zrno žita kao za najmoćniji talisman. Zato i svi običaji Vlaha, vezani za žrtvu ili za zagrobni život, kao sastavni element imaju kulturni hleb. Vojnički kolač – kolaku vojnišesk, kola; za odelo – kolaku de colje isus, mesecluna, mala glava – kapu al mik, krstktruša, subota – sm'bta, samo su neki od naziva kosmičkih sila i vrednih pojmova po kojima su hlebovi dobili imena. Na pomanama se na dnu stave đevreci, pa pogača u obliku kruga, i na vrhu kap –

hleb koji ima krst od ukrasnog testa i solinarnih motiva uokolo. Kap se kiti i cvećem, zabada se sveća, a pored se nađu voće i druge đakonije. Taj centralni kap je glava namenjena pokojniku, a iza njega stoje drugi kapovi u zavisnosti koliko je godina proteklo od smrti. Mrtvi se kod Vlaha pominju dok god imaju potomke.

Vlaški obredni hleb

Prizivanje 44 svetih

Po verovanju Vlaha čovek može izdahnuti mlad, daleko od kuće, bez pratnje svojih najbližih, u starom odelu pa čak i neokupan. Ali je najveća tragedija kada izdahne bez upaljene sveće. Zbog onih kojima je sudbina dodelila iznenadnu i prebrzu smrt, Vlahinje su sbe obdarile veštinom da izrađuju posebnu, Rajsku sveću. Nekada je svako vlaško selo imalo svoju majstoricu za Rajsku sveću. Danas je sve manje žena koje bi taj posao radile jer je jako naporan. Rajska sveća se po običaju izrađuje isključivo noću, žena mora biti sama a posao je izuzetno pipkav. Vreo vosak treba razvući u 44 tankih konca dužine 1,5 metara. A od njih se posle hlađenja precizno izrađuju po 16 komada od tri razna ornamenta koji se voskom lepe na drveni krst. Rajska sveća nosi se pred sahranu i u pogrebnoj povorci ispred svih ostalih religijskih simbola. Prave je isključivo žene koje su od malena upućivane u tajne vlaške magije i obrednih rituala. Ona koja je odabrana da pokojniku načini Rajsku sveću mora biti okupana i sva u belom. Uz pomoć voska, konca i ogledala samo za jednu noć izvajaće detaljima bogato ukrašenu skulpturu u obliku krsta sa stalkom za 44 tanke sveće, po jedna za svakog velikog sveca koji će preminulog odvesti u raj. U tome će mu pomoći i njegova porodica. Ona treba da ispoštuje sve običaje predviđene verom ovog naroda. Ritualni vezani za njega počinju još u momentu smrti. Prve molitve izgovara žena koja izrađuje Rajsku sveću. Pre nego što počne sa strpljivim vezenjem voska, ona klečeći na kolenima i laktovima priziva Sunce, moleći ga da svedoči njenom poslu. Pri tom daje dugačku izjavu kako sveću namenjuje pokojniku da bi na onom svetu šta god činio i gde god pošao, imao svetlo. Treba pomenuti vršenje svih prirodnih nuždi, svakodnevnih navike preminulog i ono što mu je predstavljalo posebno zadovoljstvo. Prilikom nabiranja ne sme biti ispuštena ni jedna radnja koju čovek upražnjava na onom svetu jer to što nije pomenuto ne može ni biti na onom svetu. Slično čini grupa žena koja kasnije preminulom tri dana i tri noći pevaju "Marturiju", pesmu sa uputstvima za snalaženje na putu do raja. posle sahrane sledi niz obreda kojim se zadovoljavaju pokojnikove svakodnevne potrebe, opslužuju ih i vraćaju mrtve među žive. Kada u porodici premine neko mlad za kojim se dugo neutešno žali ni danas nije retkost da Vlasi (zadnji put zabeleženo u Debelom Lugu 1992. godine) 40 dana posle smrti, otkopaju grob da bi umili, očešljali, pa čak, i presvukli pokojnika. U džepove odeće, koja se i dalje kupuje po meri i ukusu pokojnika, stavlja se lični pribor, sličan onome koji je pokojnik koristio za života. Kada je sve spremno počinje namenjivanje. Pri čemu se svaka stvar posebno poljubi, imenuje i nameni. Ako je nešto slučajno ispušteno, pokojnik će to videti ali neće moći da upotrebi.

"Čvrsta ubeđenja kod Vlaha opstaju zato što se za njih ne traže objašnjenja. "Mi ne znamo da li su svi ovi Bogovi ili sveci živi ili mrtvi ali mi sve to dajemo da izađe pred njih", kažu oni i znatiželjnima rado govore o još jednom kuriozitetu religije i magije po kome ih svet pominje." Jasna Jojić-Pavlovski

Literatura:

- **Jasna Jojić – Pavlovski, “Čuda vlaške magije”, Beograd 2001.**
- **Radovan N. Kazimirović, “Tajanstvene pojave u našem narodu”, Beograd 1941**
- **www.muzej-mpek.org.yu**
- **www.pomoravski_vlasi.co.sr**
- **www.bobovo.com/istorija_vlaha**
- **vla.ch.tripod.com**
- **sr.wikipedia.org**
- **www.setimes.com**
- **govori.tripod.com/vlasi**